

ס י מ ן ב

תוקף איסור המלאכה בחול המועד

פתיחה

איסור המלאכה בחול המועד לא נזכר בתורה במפורש, אלא נלמד על ידי חז"ל מדרשות שונות. הראשונים נחלקו האם תוקף האיסור הוא מדאורייתא כפשטות הדרשות, או מדרבנן, והדרשות הן אסמכתאות. בסימן זה תתבארנה שיטות הראשונים וראיותיהם. כהמשך לכך, ידון הסימן הבא בשאלה מה הדין בספק שנופל במלאכת חול המועד: האם דינו כספק דאורייתא שיש להחמיר בו, או כספק דרבנן שיש להקל בו.

א. שיטת התוס' וסיעתם

מהדרשות השונות משמע שאיסור המלאכה בחול המועד הוא מדאורייתא

בתורה מופיע ציווי על שביתה מכל מלאכת עבודה בימים הראשון והשביעי של פסח (ויקרא כג, ז-ח) ובימים הראשון והשמיני של סוכות (שם שם, לה-לו), ולא מוזכר המפורש ציווי כזה הנוגע בחול המועד. ובגמרא (חגיגה יח ע"א) הובאו חמש דרשות כמקור לאיסור המלאכה בחוה"מ, וז"ל הגמרא: "מנהני מילי, דתנו רבנן: 'את חג המצות תשמר שבעת ימים'¹ (שמות כג, טו²), לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה, דברי רבי יאשיה³.

1. בכתבי היד ליתא למילים שבעת ימים. ובאמת נראה שהן מתייחסות למצות אכילת מצה שבהמשך הפסוק ואינן עניין לאיסור המלאכה, וכך מוכח גם מהטעמים, דהמילה תשמור מסומנת באתנחתא.

2. כך ציין התורה אור. אולם בתורה תמימה על פסוק זה (הערה צז) כתב שכוונת הגמרא לפסוק אחר (שם לד, יח): "את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת ממצרים", שהרי בגמרא (פסחים קיח ע"א ומכות כג ע"א) למדו

רבי יונתן אומר: אינו צריך; קל וחומר: ומה ראשון ושביעי שאין קדושה לפניו ולאחריהן, אסור בעשיית מלאכה, חולו של מועד שיש קדושה לפניו ולאחריהן, אינו דין שיהא אסור בעשיית מלאכה?⁴ ששת ימי בראשית יוכיחו, שיש קדושה לפניו ולאחריהן ומותרין בעשיית מלאכה. מה לששת ימי בראשית שאין בהן קרבן מוסף, תאמר בחולו של מועד שיש בו קרבן מוסף? ראש חדש יוכיח, שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה. מה לראש חדש שאין קרוי מקרא קדש, תאמר בחולו של מועד שקרוי מקרא קדש, הואיל וקרוי מקרא קדש, דין הוא שאסור בעשיית מלאכה.⁵

תניא אידך: 'כל מלאכת עבדה לא תעשו', לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה, דברי רבי יוסי הגלילי.⁶

מפסוק זה שהמבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז, ופירשו כמה ראשונים שמבזה את המועדות היינו עושה מלאכה בחוה"מ, וכדלקמן. וכן הוכיח מדברי רש"י (מגילה לא סע"א ד"ה מקרא) שכתב להדיא שמפסוק זה דרשו חז"ל איסור מלאכה בחוה"מ במסכת חגיגה.

3. פירש ר"ח וז"ל: "כלומר אמרה תורה ושמרתם את המצות, עוד את חג המצות תשמור למה לי, אלא ללמדך שכל שבעת ימים צריכין שמירה".

4. קל וחומר זה מובא גם במכילתא (בא, פרשה ז' ובשינוי לשון גם בפרשה יז), לגבי חיוב תשלומין דחגיגה כל שבעה.

5. הרש"ש (ד"ה תאמר) העיר וז"ל: "לכאורה השתא תו לא נצרך לק"ו, דהא ממקרא קדש לחוד נפקא ליה לקמן לר' עקיבא איסור מלאכה", עכ"ל. ברם נראה שר' יונתן לא סמך על דרשתו של ר"ע, שהרי הוא אמר להדיא שאיסור המלאכה בחוה"מ נלמד מק"ו, ואם היה סבור כר"ע לא היה אומר זאת. ונראה שהבין שמעצם הלשון מקרא קודש אין ראיה לאיסור מלאכה ולכן הוצרך לק"ו. וכל האריכות בגמרא לא באה אלא לבאר דבריו.

6. רש"י (ד"ה לימד) פירש שהלימוד הוא מהסמיכות לאמור בפסוק הבא: "שבעת ימים תקריבו אשה לה". וכן נאמר בתורה (ויקרא כג, לד-לו): "[לד] דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה'. [לה] ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו. [לו] שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה לה' עצרת הוא כל מלאכת עבדה לא תעשו", ע"כ. וקצת קשה שבגמרא לא הוזכרה סמיכות זו, שהיא עיקרה של הדרשה. ובספרא (אמור, פרשה יב פרק יד אות ה-ח) נלמד הדבר מהפסוק "וכל מלאכה לא תעשו", ולא ברור למה הכוונה שהרי פסוק זה נאמר רק לגבי יום הכיפורים (ויקרא טז, כט; כג, כח). וכן הגירסה בספרא כת"י רומי וברמב"ן (ויקרא כג, ז). אך נראה שט"ס היא וצ"ל כל מלאכת עבודה, וכן איתא בילקוט שמעוני (סי' שנו וסי' תרמח) ובפירושי הראב"ד והר"ש לספרא. וכן הגיהו הגר"א והחפץ חיים בפירושיהם לספרא, וכן הגיהו ערוה"ש (סי' תקל ס"א) והמהדיר לפירוש הרמב"ן על התורה (מהד' מוה"ק, שם הערה 13).

רבי עקיבא אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר 'אלה מועדי ה'" וגו'.⁷ במה הכתוב מדבר? אם בראשון, הרי כבר נאמר 'שבתון' (ויקרא כג, לט), אם בשביעי,⁸ הרי כבר נאמר 'שבתון' (שם). הא אין הכתוב מדבר אלא בחולו של מועד, ללמדך שאסור בעשיית מלאכה.

תניא אידך: 'ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' (דברים טז, ח), מה שביעי עצור אף ששת ימים עצורין?⁹ אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששת ימים עצורין בכל מלאכה? תלמוד לומר: וביום השביעי עצרת; השביעי עצור בכל מלאכה, ואין ששה ימים עצורין בכל מלאכה. הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים, לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר, איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת¹⁰, ע"כ. ומפשטותן של כל הדרשות הללו נראה לכאורה שאיסור המלאכה בחול המועד הוא מן התורה.

התוס' נוקטים שאיסור המלאכה מדרבנן אלא שיש לו סמך בקרא

ואולם התוס' (ד"ה חולו של מועד) כתבו וז"ל: "לכאורה משמע דמלאכה דמיתסרא ביה מדאורייתא, דמפיק ליה מפסוק. וכן בפרק ב' דמו"ק (יא ע"ב) לא מיבעיא אַבְּל דמדרבנן אלא אפילו חולו של מועד דאורייתא, וכן פירש התם

7. לא ברור האם ר' עקיבא מתכוון לפס' ד': "אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם", שנאמר לפני פסוקי חג המצות, או לפס' לז': "אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה לה' עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו", שנאמר בין פסוקי חג הסוכות. ובספרא (שם) מובא הפסוק בשלמותו ומבואר שהכוונה לפס' לז, אך ברוב כתבי היד של הגמרא מובא הפסוק בלשון: "אלה מועדי ה' מקראי קדש".

8. ר"ח גרס "בשמיני", וכן גרס הר"ף בריש מו"ק, וכן הגירסה בחלק מכתבי היד. וכן איתא בספרא (שם אות ז). ובאמת בתורה רק שבת, ר"ה, יו"כ, יו"ט ראשון של סוכות ושמיני עצרת נקראו בשם זה, ולא שביעי של פסח.

9. נראה שהגמרא דרשה כך משום שהתורה הסמיכה את אכילת המצה בששת הימים לאיסור מלאכה ביום השביעי, ולכאורה שני דברים אלו אינם קשורים זה לזה. ומכך למדו חז"ל שהתורה רצתה להשוות במידה מסוימת את דין איסור המלאכה בשביעי לאיסור המלאכה בששת הימים (וכן את אי-חובת אכילת מצה בשביעי לאי-חובת אכילת מצה בששת הימים, וכמו שדרשה הגמרא בפסחים ק"א ע"א).

10. דברי ר' יאשיה ור' יונתן הובאו גם במכילתא (בא, ריש פרשה ט), דברי ר' יונתן הובאו במכילתא דרשב"י (יב, טז), דברי ריה"ג ור"ע הובאו בספרא (שם) והדרשה האחרונה הובאה בספרי (דברים ס"ו קלה) בשם ר' ישמעאל.

בקונטרס. וקשה לר"ת, דאם כן דבר האבד וכמה מלאכות דשרינן התם היכי משתרו? וכי היכן מצינו איסור דאורייתא מקצתו אסור ומקצתו מותר? ועוד, דתנן בפ"ג דמגילה (כא ע"א) כל מקום שאין יו"ט ויש מוסף קורין ד' כגון חולו של מועד ור"ח, אלמא לא מיתסר מלאכה מדקאמר דאין יו"ט, ועוד, דכיל ליה בהדי ר"ח דרבנן כדאמרין בירושלמי דתענית (פ"א ה"ו) ובמקום שנהגו (ירושלמי פסחים פ"ד ה"א): הלין נשיא דרגילין דלא למיעבד עבידתא בריש ירחא מנהגא הוא. ועוד מצינו בירושלמי בפרק שני דמו"ק (ה"ג): כלום אסרו מלאכה אלא כדי שיהו אוכלין ושותין ויהיו יגעים בתורה והם פוחזין ואוכלין ושותין, משמע לישנא דמדרבנן הוא. וכן בפ"ב דמו"ק (בבלי יב ע"ב) גבי ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד ובעי בגמרא כיון ומת מהו שיקנסו בנו אחריו, את"ל צרם אוזן הבכור ומת קנסו בנו אחריו התם איסורא דאורייתא, משמע דמלאכה במועד הוי דרבנן. ומיהו יש לדחות דאמכוין מלאכתו במועד קאי, דהשתא מיהא ליכא איסורא דאורייתא כיון דדבר האבד הוא. מכל מקום משמע לפי האמת דלא מיתסר רק מדרבנן. וכי קאמר התם בריש פירקא לא מיבעיא אַבְּל דרבנן אלא אפילו חולו של מועד דאורייתא, כעין דאורייתא קאמר, לפי שיש לו סמך [מקרא דאורייתא, אבל ימי האבל ליכא אסמכתא אלא] מדברי קבלה, דכתיב (עמוס ה, ז): והפכתי חגיכם לאבל... וכן פירש הריב"ם בשם רבינו יב"א דמלאכה דמועד מדרבנן, ולא כפירוש רבינו שמואל שפירש בערבי פסחים (קיה ע"א ד"ה כל) גבי כל המבזה את המועדות כגון עושה מלאכה בחולו של מועד, והא ליתא דמדרבנן הוי וכדפי'. והא דאמרין (ע"ז כב ע"א) גבי כותים ותיפוק ליה משום לפני עור לא תתן מכשול במלאכה דחולו של מועד, משום דסַמְך פשטא דקרא הוי, והוי ליה צדוקין מודין בה, עכ"ל.

ומבואר בדבריהם שהוכיחו מכמה מקומות שאיסור המלאכה בחוה"מ מדרבנן: א. היתר דבר האבד והיתרים נוספים הקיימים בחוה"מ. ב. חוה"מ אינו נקרא יו"ט, ואף נשנה בחדא מחתא עם ראש חודש. ג. בירושלמי נאמר שאיסור המלאכה הוא כדי שיהיו עוסקים בתורה ומשמע שהוא מדרבנן. ונראה שתוס' דייקו גם מלשון הירושלמי "אסרו", שמשמע ממנה שחכמים הם שאסרו¹¹. ד. לגבי

11. הרא"ש (מו"ק פ"א סי' א) כתב כעין דברי התוס', ואת הראיה מהירושלמי כתב בשינוי קל וז"ל: "ועוד גרסינן בירושלמי דמכילתין: אמר רבי אבא בר ממל: אילו היה לי מי שימנה עמי התרתי שיעשו מלאכה בחוה"מ. כלום אסרו מלאכה בחול המועד אלא כדי שיהו אוכלין ושותין

מכוון מלאכתו במועד הגמרא נקטה שאיסור המלאכה בחוה"מ אינו מן התורה. ומכוח כל הראיות הללו נקטו התוס' והריב"א שאיסור מלאכה בחוה"מ הוא מדרבנן, אלא שיש לו סמך בתורה ולכן הוא חמור יותר מאבל ויש בו איסור לפני עיוור.

קשיים בשלוש הראיות הראשונות

ועל הראיה הראשונה לכאורה יש להעיר, דניתן להבין בפשטות דכיון שמסרן הכתוב לחכמים, לכן דברים מסוימים הותרו ואחרים נאסרו, ואין בזה כדי להוכיח שתוקף האיסורים הוא מדרבנן בלבד. ושפיר איכא למימר שהתורה נתנה תוקף דאורייתא למה שחכמים יקבעו, וכפי שנהגה במצות "לא תסור" (דברים יז, יא), שלפי הרמב"ם (הקדמה למשנה תורה הל' כד-כה, ושם אחרי פירוט המצוות הל' ב) היא המקור המחייב במצוות דרבנן. ואף לשיטת הרמב"ן (בהשגותיו לסהמ"צ שורש א, עמ' כח במהד' פרנקל) שחלק על הרמב"ם בזה, יש תוקף מדאורייתא למצוות דרבנן, וכפי שהוכיח מו"ר בטל חיים (כללי הוראה ח"א עמ' סו) מדבריו בפירושו על התורה (דברים טז, יח), ע"ש.

ונראה שיש לדון גם על הראיה השנייה, דהא ניתן להבין שמכיון שאין ימים אלו זהים לימי יו"ט, לכן הם לא נקראו יו"ט, אך אין הדבר מכריח שאין בהם שום איסור מלאכה מן התורה. ועל הדימוי לראש חודש כבר השיב הריטב"א (מו"ק ב' ע"א ד"ה ואיכא) וז"ל: "וזו ראייה רעועה, דאם כן אף איסורא דרבנן לא יהיה בו, דהא אין בראשי חדשים אלא מנהג בלבד", עכ"ל.

ולפי זה נראה שגם הראיה השלישית כבר אינה מוכרחת, דהא כיוון שמסרן הכתוב לחכמים, נמצא שהם הם ש"אסרו", והם הם שדנו בשיקולים השונים מה לאסור ומה להתיר ורצו שיהיו אוכלים ושותים ויגעים בתורה, והם הם שהיו יכולים לקבל החלטה להתיר את המלאכה בחול המועד אם היו מוצאים לנכון.

ושמחים ויגיעים בתורה, ואינן אוכלין ושותין ופוחזים. אלמא דאיסור מלאכה בחולו של מועד אינו אלא מדרבנן, עכ"ל. ומשמע שהבין שהדבר נלמד מעצם האפשרות להימנות ולהתיר את המלאכות (בניגוד לתוס' שציטטו רק את הסיפא של דברי ר' אבא). וכן מבואר בריטב"א (מו"ק ב' ע"א ד"ה ואיכא): "אלמא דרבנן היא ולכך היה אומר שהיה מתירו אלו היה לו מי שימנה עמו".

דחיית הראיה הרביעית

ולגבי הראיה הרביעית, כבר כתבו התוס' עצמם שאין היא מוכרחת. וכן כתב רש"י כת"י (מ"ק יג ע"א ד"ה דאיסורא) וז"ל: "דעבר בלאו דלא יהיה בו, אבל גבי מועד אע"ג דאיסור מלאכה במועד דאורייתא, במקום פסידא מיהא שרי כדאמרן, והכא קנסא מדרבנן הוא ואימא דלא ליקנסו בנו אחריו", עכ"ל. ונראה שהתכוון לומר שעצם כיוון המלאכה אינו אסור מן התורה אלא רק מ"קנסא דרבנן", ולא דמי למטיל מום "דעבר בלאו דלא יהיה בו". ומיניה וביה מוכח שלרש"י מלאכת חוה"מ אסורה מהתורה. וכן הוכיח בווי העמודים (על היראים ס"ס קיג) מדברי רש"י במקום נוסף (סנהדרין יג ע"א ד"ה חג), דכתב שם רש"י: "חג האסיף – זמן האסיף שבחג, דהיינו חולו של חג שיכול לאסוף בו דבר האבד, השמר שיהא בתקופת שנה הנכנסת, ולא בתוך תקופת תמוז". מיהו יש לדחות, דאין הכרע שהגבלת ההיתר לדבר האבד אף היא מדאורייתא, וניתן להבין שמדאורייתא הותרו כל העבודות ודברי רש"י הם אליבא דהלכתא שחכמים אסרו דבר שאינו אבד. ולפי התוס' (מ"ק יב ע"ב ד"ה אם תימצי לומר) ליתא לראיה הרביעית מעיקרא, דכתבו שאין לגרוס תיבת "דאורייתא", והבינו שאין הגמרא מחלקת בין דאורייתא לדרבנן אלא בין מי שעבר עבירה בכך שצרם אוזן בכור למי שרק כיוון מלאכתו למועד ועדיין לא עבר עבירה. אך בכל כתבי היד שבידינו איתא לתיבה זו¹², ובקרבן אורה אף הקשה על התוס' שאם כוונת הגמרא לחילוק זה, היה לה לאומרו גם לגבי מכר עבדו לגוי. וכן הקשה בתרומת הדשן (לר' צמח הכהן מג'רבא, מ"ק יב ע"ב)¹³.

ביאור מהות האסמכתות לשיטת התוס'

ולכאורה יש להקשות מאידך גיסא, על מה שכתבו התוס' שכיוון שיש לחוה"מ סמך בקרא לכן הוא חמור מאבל. דממה נפשך, אם התורה ציוותה על

12. ורק בכת"י וטי' 134 נשמטו כמה תיבות בטעות הדומות ובכללן תיבה זו.

13. ועוד הקשה בתרומת הדשן שלפי התוס' לא מובן האמור בגמרא שם שמי שנטייבה שדהו בשביעית ומת, לא קנסו בנו אחריו, שהרי במקרה זה כבר נעשה מעשה האיסור. אך לכאורה לא קשיא מידי, דהתוס' פירשו רק את הה"א של הגמרא ולא טענו שהחילוק נשאר גם למסקנה. וכמו שכתב בקצרה במשמרות כהונה (על התוס' שם): "וכי פשיט מנטייבה, איפשיטא הך דצרם דלא קנסו, היפך ממ"ש את"ל וכו', דהא נטייבה איסורא עבד", עכ"ל. ועוד הקשה בתרומת הדשן שלפי התוס' לא מובן מדוע לא קנסו את בנו של מי שטימא טהרותיו של חברו, והרי מעשה האיסור כבר נעשה. אך לכאורה גם קושיה זו אינה מובנת, דמבואר להדיא בגמרא שהסיבה שלא קנסוהו היא משום שזה היזק שאינו ניכר. וצ"ע.

איסור המלאכה בחוה"מ, היה צריך להיות דין דאורייתא גמור, ואם לא ציוותה, "סמך" זה מה טיבו?

ונראה שהתוס' נוקטים בזה כשיטה שנותנת משמעות לאסמכתות ורואה בהן יותר מסימנא בעלמא, וכמו שכתב הריטב"א (ר"ה טז ע"א ד"ה תניא) וז"ל: "והא דקאמר אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות, משום דאע"ג דפסוקי מלכיות זכרונות ושופרות אינם מן התורה אלא מדרבנן כדפרישנא, מכל מקום ממה שאמרה תורה זכרון תרועה יש ללמוד שראוי להזכיר פסוקי תרועה ופסוקי זכרון, ומלכיות נפקא לן כמו שדרשו רז"ל בספרא (אמור, פרשה יא פרק יג אות ב) מפסוק 'והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם' (במדבר י, י), שאין תלמוד לומר אני ה' אלהיכם, אלא זה בנה אב בכל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך לו מלכיות, ומהכא סמכו רבנן לתקוני הני פסוקי דתקיעתא, ומשום הכי קתני ר"ע שאמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות וכו'. שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק, העיר הקב"ה שראוי לעשות כן, אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים. וזה דבר ברור ואמת, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר, שזו דעת מינות היא. אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו חכמים אם ירצו, כמו שכתוב (דברים יז, י) 'ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך', ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראייה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה, כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם. וכל תורה שבע"פ רמוזה בתורה שבכתב שהיא תמימה וח"ו שהיא חסירה כלום", עכ"ל הריטב"א. ולשיטה זו יש לאסמכתא משמעות עצמית ולכן איסור דרבנן שיש לו אסמכתא חמור טפי, ודלא כשיטת הרמב"ם (הקדמה למשנה, עמ' י' במהד' מוה"ק) וסיעתו שנקטו שהאסמכתות אינן אלא סימן. והרא"ש (מ"ק פ"א ס"ט א) כתב שאסמכתא היא "לחזק דברי חכמים", ואם עניין האסמכתא הוא רק סימנא בעלמא אין בזה שום חיזוק. ואף שאפשר לדחוק ולומר שכוונתו לחיזוק בעיני העם שאינו יודע את גדרי ההלכה, או שהחיזוק הוא שעל ידי הסימן יזכרו טוב יותר את ההלכה, מכל מקום נראה שהכוונה לחיזוק אמיתי, וכהבנת הריטב"א.

מפשטות דברי הגמרא נראה שאיסור המלאכה בחול המועד הוא מן התורה

ובגמרא (חגיגה יח ע"א) איתא: "ריש לקיש אמר: 'וחג הקציר' (שמות כג, טז), איזהו חג שאתה חוגג וקוצר בו, הוי אומר זה עצרת. אימת? אילימא ביום טוב,

קצירה ביום טוב מי שרי? אלא לאו לתשלומין. אמר רבי יוחנן: אלא מעתה חג האסיף, אי זהו חג שיש בו אסיפה, הוי אומר זה חג הסוכות. אימת? אילימא ביום טוב, מלאכה ביום טוב מי שרי, אלא בחולו של מועד, חולו של מועד מי שרי? אלא: חג הבא בזמן אסיפה, הכא נמי: חג הבא בזמן קצירה. מכלל דתרוייהו סבירא להו דחולו של מועד אסור בעשיית מלאכה, ע"כ. ופירש רש"י (ד"ה מכלל) שהוכחת הגמרא לכך שגם ריש לקיש סבור שחווה"מ אסור בעשית מלאכה היא מכך שהוא לא השיב על דברי ר' יוחנן. ובפשטות יש ללמוד מדברי הגמרא שאיסור המלאכה בחווה"מ הוא מן התורה, שאם לא כן לא היה יכול ר' יוחנן להתייחס אליו כגורם בלימוד הפסוק, דהא לימוד זה הוא בגדרי דין תשלומים דאורייתא.

לפי המתבאר יש לדחות ראייה זו

והתוס' (שם) כתבו וז"ל: "ודקאמר הכא אלא בחולו של מועד מי שרי, אם כן משמע דאסור מן התורה, וי"ל לאו משום דלא משתרי מדאורייתא אלא כיון דאקרא סמכינן ליה למיתסר לא מסברא ליה לאוקמי קרא דשרי בהדיא בהכי", עכ"ל. ולפי שיטת הריטב"א במהות האסמכתא, מובנים היטב דברי התוס', דלא ייתכן שהתורה תתיר את מה שהיא עצמה רמזה והנחתה שיש לאסור¹⁴.

דחיה נוספת לראיה זו והקושי שבה

והריטב"א (מ"ק שם) יישב באופן אחר וז"ל: "ובההיא דפרק אין דורשין ר' יוחנן וריש לקיש הוא דסבירא להו הכי, אבל שאר בעלי הגמרא לא סבירא להו

14. המנ"ח (מצווה שכג ד"ה ולי נראה) כתב לדחות ראייה זו על פי מה שכתב הט"ז (י"ד סי' קיז סק"א, חו"מ סי' ב' ד"ה ולא לעבור, וצ"ע גם לט"ז או"ח סי' תקפח סק"ה, אך לכאורה שם מירי בעניין אחר, ואכמ"ל) שדבר שבא מפורש בקרא להיתר, אין כח ביד חכמים לאוסרו, ולכן אף לסוברים שמלאכת חווה"מ אסורה מדרבנן, לא ייתכן שחווה"מ הוא זמן אסיף מן התורה. ואולם מדברי התוס' לא נראה שלכך כוונתם, דהא לשונם היא: "כיון דאקרא סמכינן ליה למיתסר", ומשמע שדווקא בגלל שהאיסור נסמך על הכתובים לא ייתכן שהכתוב יתירו להדיא, אך אין מניעה עקרונית לאסור מדרבנן דבר שהתירה התורה להדיא. ואדרבה, לכאורה נראה מפשט דבריהם שלא כיסוד שייסד הט"ז. ויעוין עוד במה שהקשו על הט"ז בפת"ש (אה"ע סי' כו סק"ה) ובמנ"ח (בנד"מ מצווה רנד אות ו' ד"ה ועיין; בדפ"י נדפס בקומץ מנחה למצווה רפז). ויעוין עוד ביד מלאכי (כללי התלמוד סי' רצה) וביחל ישראל (ח"א סי' פז), ובקונטרס ארוך בעניין זה שנדפס בספר הרחבת גבול יעבץ (ח"א עמ' צג-קמט).

הכי, והיינו מאי דדייק לה", עכ"ל. וכן כתב בתוס' ר"ד (חגיגה שם ד"ה מכלל). ואולם נראה שיש דוחק בפירוש זה, דלכאורה אין בגמרא שום הסתייגות מדעתם של ר' יוחנן וריש לקיש. ואכן משום כך דחה הריטב"א עצמו את ההבנה הזו ונקט שהאיסור הוא מדאורייתא.

קושי ביישובים שנאמרו להנגדת הגמרא בין חוה"מ לאבל

ועכ"פ לכאורה תירוץ התוס' להנגדת הגמרא במועד קטן (יא ע"ב) בין חוה"מ לאבל עדיין קשה, דהא לשון הגמרא היא: "במועד דאיסור מלאכה מדאורייתא", ולא שיש סמך באורייתא לאיסור דרבנן. והתוס' בעבודה זרה (כב ע"א ד"ה תיפוק ליה) כתבו תירוץ נוסף לקושי זה וז"ל: "אי נמי חול המועד יש לו עיקר מן התורה, דאיכא למיגזר אטו י"ט", עכ"ל. והמגיד משנה (פ"ז ה"א) כתב וז"ל: "ואפשר שדעת רבינו שיש לו עיקר בדאורייתא מקרבן מוסף ומצות שמחה", עכ"ל. ואולם לכאורה כל ההסברים הללו אינם מחוורים, דהא לשון הגמרא היא: "דאיסור מלאכה מדאורייתא" ולא שיש לו עיקר בדאורייתא, ומאן דכר שמייהו דקרבן מוסף ומצוות שמחה¹⁵.

הוכחה מלשון הברייתא "מסרן הכתוב לחכמים" ודחייתה

ולכאורה יש להקשות על ר"ת וסיעתו מלשון הברייתא האחרונה בחגיגה: "לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר, איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת". דאם חכמים הם שייסדו את האיסור מדעתם הרחבה, לא נכון לומר שמסרן הכתוב לחכמים. ונראה לומר

15. ניסיון ליישב קושי זה מצאנו גם בתוס' הרשב"א (פסחים נה ע"ב ד"ה שכן הדיוט) בשם רבו, ר"י הזקן, וז"ל: "[דלאו דוקא מדאורייתא] קאמר אלא יש לה סמך מן המקרא", עכ"ל. ויש ללמוד מכך שאף ר"י סבור שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מדרבנן. ומיניה וביה יש ללמוד שאף הר"ש עצמו סבור כן, דהביא דברי רבו ללא הסתייגות. ואמנם בשו"ת הר"ד (סו"ס מה) נאמר בשם ר"י שחולו של מועד הוא איסור לאו. אך נראה שיש להעדיף את דברי הר"ש משום שהיה תלמיד ישיר לר"י ומשום שדבריו התייחסו להדיא לנידון דידן, ואילו דברי הר"ד התייחסו לנידון אחר של אמירה לגוי בכל התורה, ואגב אורחא נחתו גם לנידון דידן, ואין מהם ראייה גמורה ומוחלטת. והדבר אף מוכח מדברי הרא"ש, שנקט להדיא שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מדרבנן, וכדלקמן, ואעפ"כ נקט (תוס' רא"ש ב"מ צ' ע"א ד"ה אבל) לשון "לאו" בנידון דאמירה לגוי בכל התורה. ויעוין עוד בדעת הר"ש ובדעת ר"י בהערות דלקמן (עמ' פו).

שאע"פ שהאיסור מדרבנן, מכל מקום כיון שעניין הברייתא הוא להביא מקור מהתורה כאסמכתא לאיסור זה, ממילא היא נוקטת לשון של איסור תורה. ועוד אפשר לתרץ עפ"י הנאמר לעיל שלפי ר"ת אסמכתא אינה זכרון דברים בעלמא אלא רמז שרמז הכתוב לאיסור זה, ממילא אפשר לומר שהכתוב ברמיזתו מסרן לחכמים אע"פ שהאיסור מדרבנן. ובר מן דין, יש ליישב בפשטות שהכתוב מסר לחכמים גם את היכולת לקבוע מה תוקף איסור המלאכה, וברצונם קבעו שהתוקף הוא מדרבנן ולא מדאורייתא, וכמו שכתבו הר"ן בדרשותיו (מהד' מוה"ק עמ' תקיט) ועוד רבים לבאר את החילוקים שישנם בין איסורי דאורייתא לאיסורי דרבנן לשיטת הרמב"ם שתוקפם של כל איסורי דרבנן נלמד מלאו דלא תסור¹⁶.

ראיות הרא"ש שאיסור המלאכה בחוה"מ אינו מן התורה

והרא"ש (מו"ק פ"א סי' א) כתב כדברי התוס', ובהמשך דבריו כתב וז"ל: "ועוד נראה לי להביא ראיה דקראי אסמכתא בעלמא ניהו, דתינח למאן דדריש וביום השביעי עצרת, לדידיה מסרו הכתוב לחכמים משום דמקרא משמע לאסור במקצת מלאכה ולא בכל מלאכה, הלכך מסרו לחכמים להתיר הנראה בעיניהם ולאסור הנראה בעיניהם, אבל שאר תנאי דדרשו איסור מלאכה מקרא ומק"ו, מנא להו לחלק במלאכות? ועוד, היאך דריש מחג המצות תשמור איסור מלאכה לחול המועד? אלא רמז בעלמא לאסמכתא, כדדרש בתורת כהנים (אחרי מות, פרשה ה' פרק ז' אות ט) משבתון דאין עולין באילן ואין רוכבין על גבי בהמה. ועוד, רבי יונתן דריש מק"ו דראשון ושביעי לאסור מלאכה בחול המועד, האי ק"ו למיעקר קרא הוא, דכתיב חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו ביום הראשון מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו והקרבתם אשה לה' שבעת ימים, ביום השביעי מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. וכן כתיב נמי בחג הסוכות. אלמא קראי מוכחי בהדיא דשבעת ימים לא נאמרו כי אם לאכילת מצה ולהקרבת אשה, אבל מלאכה לא נאסרה כי אם בראשון ובשביעי. אלא ודאי ק"ו ליתא אלא אסמכתא בעלמא לחזק דברי חכמים שאסרו מלאכת חוה"מ, אבל התירו דבר האבד כדתנן, עכ"ל.

16. אך ראה טל חיים (כללי הוראה ח"א עמ' ע), ואכמ"ל.

וארבע טענות הן: א. עניין המסירה לחכמים לחלק בין המלאכות אינו מתיישב יפה לפי פשוטן של הדרשות, מלבד הדרשה האחרונה. ב. לא מובן כיצד ניתן לבסס איסור תורה על לימוד מהפסוק "את חג המצות תשמור". ונראה שהרא"ש גרס כגירסת כתבי היד שהובאה לעיל (עמ' סב), ולפיה המילים "שבעת ימים" אינן חלק מהדרשה, והוא הבין שדווקא לאכילת מצה התרבו כל שבעת ימי החג, אך ההתחלה של הפסוק מוסבת רק על יום טוב ראשון¹⁷. ג. בתורת כהנים נאמר שמשמעות לשון "שבתון" היא שביתה מדברים שאינם מלאכות, ודרשה זו בוודאי אינה מן התורה. ד. הלימוד לאסור מלאכה בחוה"מ עוקר את פשט דברי התורה, דלפי הפשט לא התרבו ימי חוה"מ אלא לאכילת מצה ולהקרבת אשה. וזה נוגד לכלל שקבעו חז"ל (יבמות כד ע"א) שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ואפילו אם ישנה דרשה אי אפשר להוציא אותו מפשוטו¹⁸.

דיון בראיה הראשונה ובראיה הרביעית

נראה שיש לדון בחדא מחתא על ההכרח מהראיה הראשונה והראיה הרביעית. דהנה, ניתן להבין שעניין המסירה לחכמים נלמד ע"י הסבורים שאיסור מלאכת חוה"מ דאורייתא מפשוטו של מקרא, דלא ייתכן שיהיה בזה איסור מוחלט כאשר המקרא מעיד על כך שרק ביום הראשון והשביעי (או השמיני) ישנו איסור מוחלט של שביתה ממלאכה. וקושיות הרא"ש מתרצות אישה את אחותה. וכן כתב הנמו"י (א' ע"א ד"ה השתא): "ומצינו הכתוב שאומר ראשון ושביעי לבדן, שמע מינה שחילוק יש ביניהן ומסרן הכתוב לחכמים איזו מלאכה אסורה ואיזו מותרת", עכ"ל. ומיניה וביה מיושבת גם הקושיה הרביעית, דלפי זה הדרשות אינן סותרות לפשוטו של מקרא.

17. ובאמת בפרשת המועדות נאמר על פסח (ויקרא כג, ו): "ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו", וגם כאן ניתן להבין ששבעת ימים התרבו רק לאכילת מצות, ואילו לגבי סוכות נאמר (שם, לד): "חג הסוכות שבעת ימים לה'", וכן (שם, מא): "וחגתם אתו חג לה' שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו", ומבואר שכל שבעת הימים התרבו לחגיגה. אמנם בכתובים (דה"ב ל, כא; לה, יז) מצאנו לשון חג שבעת ימים גם לגבי פסח.

18. יצוין כי בדברי הרא"ש מבואר שהקושיה הרביעית קשה דווקא על ר' יונתן ולא על כל הילפותות, ולא ברור טעם הדבר. דלכאורה הכלל שאין מקרא יוצא מידי פשוטו לא נאמר רק על דרשה של ק"ו אלא על כל דרשה שהיא. וצ"ע.

באופן נוסף ניתן ליישב זאת ע"פ האמור בספרא הנ"ל (אמור, פרשה יב פרק יד אות ו' ואות ח): "יכול יהיו אסורים במלאכת עבודה, תלמוד לומר 'הוא', הוא אסור במלאכת עבודה ואין ימי מועד אסורים במלאכת עבודה", ע"כ. הרי מבואר שישנן לפחות הממעטות את חוה"מ מהאיסור המוחלט הנלמד לכאורה מפשטות הדרשות בחגיגה, ומיושב הקושי הראשון שהקשה הרא"ש. ואף לפי דרך זו מיושב ממילא גם הקושי הרביעי של הרא"ש, דנמצא שאין כוונת התנאים בדרשותיהם בחגיגה לסתור את פשוטו של מקרא. ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. ובאמת נראה שקשה לומר שישנם תנאים שסברו שדיני חוה"מ כיו"ט גמור, דלא מצינו בחז"ל דעה כזו.

דחיית ההכרח מהראיה השניה

וגם על הראיה השניה יש לדון, לפי מה שכתב רש"י (חגיגה שם ד"ה את חג המצות) וז"ל: "וכל תשמור אזהרת לא תעשה הוא, שומריו מן המלאכה", עכ"ל. ובאמת הלשון "שמירת שבת" מצויה בגמרא ובמדרשים במשמעות של הימנעות ממלאכה. ובגמרא (יבמות ו' ע"א) אף דרשו מהפסוק (ויקרא יט, ל; כו, ב) "את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'", שאין בנין ביהמ"ק דוחה שבת. הרי לך דלשון שמירה מתייחסת לאיסור המלאכה בשבת. וכבר כתב כן הטורי אבן (חגיגה שם ד"ה והרא"ש).

דחיית ההכרח מהראיה השלישית

ונראה שגם הראיה השלישית אינה מוכרחת, דהא ברור שישנה משמעות בפטייה דקרא לתיבת שבתון. והדרשה שלמדה ממנה איסורי דרבנן היא אינה הפשט, דלא ייתכן שפשט התורה יאסור דבר מדרבנן. ובפשטות נראה ש"שבתון" פירושו זמן ששובתים בו ממלאכה, ואף שנת השמיטה נקראה שבתון (ויקרא כה, ד-ה). ומשביטה זו התמעט חוה"מ, ושפיר איכא למימר שמיעוט זה הוא מדאורייתא.

ראיית הטורי אבן שהאיסור מן התורה ודחייתה

והנה, נאמר בגמרא (תמורה יד ע"ב): "כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק: 'אלה תעשו לה' במועדיכם' (במדבר כט, לט), אלו חובות הבאות חובה ברגל. 'לבד מנדריכם ונדבותיכם', לימד על נדרים ונדבות שקרבין בחולו של

מועד", ע"כ. ובטורי אבן (חגיגה שם ד"ה אחר) כתב להוכיח מדברי הגמרא הללו שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה. שאם לא היה איסור מלאכה מן התורה, לא היה צורך ללמד שמותר להקריב נדרים ונדבות ביו"ט, דלא היתה שום הו"א לאיסור¹⁹.

ואולם השטמ"ק (אות יא) כתב בשם גיליון וז"ל: "שקרבין בחולו של מועד – יש מפרשים דאתא למיסר י"ט, ואע"ג דמ'לכם' נפקא²⁰, מכל מקום איצטרך לעולת יולדת ושלמי נזיר שהגיעו זמנם ואי אפשר לאקדומינהו, ומרגל ואילך עובר בעשה, ומנחת חוטא, כיון [דבאין לכפרה] מיקרי צורך הדיוט. ויש מפרשים דמצוה ברגל שיאכל בשר הרבה מכל ימות השנה וישמח ברגל. וכן²¹ איתא בספרי (דברים סי' סג): תלמוד לומר תעשו במועדיכם לקובעו חובה ברגל, יכול באיזה שירצה, תלמוד לומר והבאתם שמה, ברגל ראשון שיבא", ע"כ. ולפי הבנה זו אין ראייה לטורי אבן, דהחידוש אינו היתר ההקרבה בחוה"מ כפי שהבין, אלא איסור ההקרבה ביו"ט אף בקרבנות שהגיע זמנם ביו"ט ואי אפשר להקדימם, לפי הפירוש הראשון, או המצווה להקריב דווקא ברגל, לפי הפירוש השני והשלישי²².

ואף לשיטת הטורי אבן בהבנת הגמרא, נראה שאין ראייתו מוכרחת. דהתוס' וסיעתם ישיבו על ראייה זו ויאמרו שאף היא אינה אלא אסמכתא בעלמא. וכעין

19. וכן הוכיח התורה תמימה (שמות כג, טו; הערה צז) מדברי הגמרא הללו. ועוד הוכיח מדרשת הספרי (דברים סי' קמ): "רבי שמעון אומר: פסח וחג שאין עונות מלאכה, עשה זה שבעה וזה שמונה. עצרת שהיא עונת מלאכה, אינה אלא יום אחד בלבד. מלמד שחסך הכתוב לישראל", ע"כ. וכתב התורה תמימה וז"ל: "מובן הדבר כי אם היה חוה"מ מותר במלאכה לא היה כל טעם בדרשה זו אחרי שאין ביטול מלאכה לשבעה ימים בפסח ולשמונה בחג", עכ"ל. אך לכאורה ברור שאם אדם עוסק במאכל ובמשתה ובשמחת הרגל (ובזמן הבית הוא אף נמצא בירושלים, בריחוק מקום משדותיו ומקנהו), הוא מתבטל ממלאכתו גם אם אין שום איסור מלאכה מדאורייתא.

20. "לכם ולא לגבוה", ראה פסחים מז ע"א וביצה כ' ע"ב.

21. לא ברור אם האות ו' במילה זו היא ו' החיבור או ו' ההוספה. ומדברי ר' מאיר (ר"ה ה' ע"ב) הסבור שהנודר קרבן ולא הביאו ברגל הראשון שהגיע עובר על כל תאחר, נראה שזו ו' ההוספה וזהו טעם שלישי.

22. יצוין כי בספרי (במדבר סי' קנב) הובאה הדרשה בזה"ל: "לבד מנדריכם אלו קיני זבים וזבות שנתנה תורה רשות שיביאם ברגל", וכאן לא שייכים תירוצי השטמ"ק. ואכתי ייתכן לומר שכל כוונת הדרשה היא לתת רשות לחכות עם הקרבן עד חוה"מ ולהשמיע שאין חיוב להביאו קודם הרגל. ויעוין בזה עוד להלן עמ' פז.

זה כתב המנ"ח (מצווה שכג ד"ה ולפי מה שכתבתי), אלא שתלה זאת בשיטת הט"ז הנ"ל (עמ' סט). ולפי דברי הריטב"א הנ"ל יש לומר גם כאן, שאלמלא הדרשה היו חכמים עלולים לאסור הבאת נדרים ונדבות במועד, וגילתה התורה שאין לאסור זאת. ועכ"פ מפשטות הדברים משמע שזהו דין גמור ולא אסמכתא. ויצוין גם מה שהעיר בספר בשבילי המועד (סי' א אות ב) שלדברי הר"ד והריטב"א (ה"ד לעיל עמ' סט, יעו"ש) שתלו את השאלה אם מלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא או מדרבנן במחלוקת אמוראים, ניתן ליישב שר' יוחנן אזיל לשיטתו אך אנן לא קי"ל הכי.

ב. שיטת הרי"ף וסיעתו

קשיים בטענה שלדעת הרי"ף מלאכת חול המועד אסורה מן התורה

הרי"ף (ריש מ"ק) העתיק את כל דרשות הגמרא בחגיגה ולא יסף, והטור (סי' תקלו אות ד) נקט בדעתו שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מן התורה. ובב"י שם הקשה על דברי הטור וז"ל: "ומיהו מה שכתב שהרי"ף סובר דמלאכת חול המועד מדאורייתא, איני יודע מנין לו, שאם מפני שכתב הברייתות דילפי מקראי דמלאכת חול המועד דאורייתא, אין משם ראייה, דהא איכא למימר דאף על גב דסבר דאסמכתות בעלמא נינהו כתבם", עכ"ל. ובגיליונו²³ חזר בו מרן הב"י וכתב: "ולעניות דעתי נראה שרבינו למד כן מדהביא הרי"ף ההיא ברייתא דר' [יו]נתן שלמד מק"ו אסור מלאכה בחוה"מ, התם ודאי ליכא למימר אסמכתא היא, דק"ו מן התורה נלמד. ואע"ג דר"ת וריב"א ס"ל דאיפריך ק"ו, שמצינו כתוב בתורה בהדיא דוקא ראשון ושביעי, הרא"ף לא הביא זה אלא הביא הברייתא סתם, א"כ משמע דס"ל שהוא מן התורה. ועוד, שהרי"ף הביא שלשה ברייתות שלומדים מן הפסוק איסור מלאכה בחוה"מ, ואי ס"ל אסמכתא בעלמא נינהו למה לו להאריך כל כך בדבר שאינו צריך, היה לו להביא האחרונה בלבד שלומדין ממנה קצת מלאכות אסורות וקצת מותרות, אלא ודאי ס"ל דאורייתא הן כולם", עכ"ל. ולגבי

23. בטוב"י מהד' מכון המאור, הובאו הערות שלדברי המו"ל, מרן הב"י הוסיפן בכתי"ק בצידי ספר טוב"י שהיה לו. יצוין כי בקטע המצוטט ישנן כמה לשונות שלכאורה אינן אופייניות לב"י: פעם כותב הרי"ף ופעם הרא"ף, פעם ברייתא ופעם בריתא, דאורייתא ב' אחת, שלשה ברייתות ולא שלוש.

טענתו הראשונה שק"ו מן התורה נלמד, לכאורה יש להשיב שהתוס' ועוד ראשונים רבים נקטו להדיא שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מדרבנן למרות ק"ו זה, וכתבו שאינו ק"ו גמור, וכפי שהתבאר. ולכאורה אין לדייק דבר משתיקת הר"ף, דהא לא ברור שדרכו להעיר בחיבורו על כגון דא, ויתכן שאף אם היה סבור כמותם היה מביא את הברייתא ללא הערות. ולכאורה גם הטענה השניה אינה מוכרחת, דשפיר יכול הר"ף להביא כמה אסמכתות לאיסור המלאכה בחוה"מ, וכמו שכתב מרן במשנה ראשונה בב"י.

כמה ראשונים נקטו להדיא שלא כדברי הטור והב"י

ובה"ג (סי' כ' עמ' רלח) הביא גם הוא את כל הדרשות הללו ללא הסתייגות, ולפי שיטת הטור והב"י בגיליונו יש לראות בזה הוכחה שגם הוא סובר שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה. וכך באמת נקט הנחל אשכול (ריש הל' מ"ק ואבילות אות יא) בדעת בה"ג. ואולם, בהמשך דבריו שם (ד"ה זה הכלל) כתב בה"ג וז"ל: "ושאין בו ביטול מלאכה לעם כגון ראשי חדשים וחולו של מועד ויש בהן קרבן מוסף קורין ארבעה (מגילה כב ע"ב)... ומהכא משמע דשרי למיעבד מלאכה בחולו של מועד מאי דשרו רבנן", עכ"ל. והסמ"ג (לאוין סי' עה, ריש הל' חוה"מ) למד מדבריו הללו שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן. ואף הריטב"א (מ"ק שם) והרשב"ץ (מגן אבות פ"ג מ"א²⁴ ד"ה והמבזה) נקטו כן בדעת בה"ג. הרי לך דלא חשו הנך קמאי לדיוקו של הב"י בגיליונו מהבאת כל הדרשות²⁵. אמנם תלמיד הרשב"א (ריש מ"ק ד"ה והנראה) כתב כדברי

24. כך במהד' מוה"ק. במהד' הרב זייני פ"ג מט"ז.

25. והבאה"ל (שם) כתב על דברי הסמ"ג וז"ל: "עינתי בבה"ג ולא מוכח מידי, ואדרבה משמע קצת יותר שהולך בשיטת שארי הראשונים דסבירא להו דהוא דאורייתא אלא שמסר הכתוב לחכמים להתיר מקצתן כדאיתא בגמרא, ומה שכתב בסמ"ג דהוא דרבנן הוא דברי עצמו", עכ"ל. ואולם לשון הסמ"ג היא: "עוד מביא בהלכות גדולות ההיא דאמרינן במגילה ימים שאין בהן ביטול מלאכה לעם כגון ר"ח וחולו של מועד קורין ארבעה, מהכא משמע שאין איסור מלאכה בחוה"מ מן התורה כמו בר"ח", עכ"ל. והריטב"א כתב וז"ל: "אבל בעל הלכות גדולות ז"ל כתב שאין איסור מלאכה במועד אלא מדרבנן בעלמא, וכדאמרינן התם ימים שאין בהם ביטול מלאכה לעם כגון חולו של מועד וראשי חדשים קורין ד', אלמא כשם שאין בראשי חדשים איסור מלאכה דאורייתא, כן הדין בחולו של מועד", עכ"ל. ואמנם יש מקום להעיר על דברי הריטב"א והסמ"ג שלא ברור מניין להם לפרש כך בדעת בה"ג, דניתן לומר שבחוה"מ אין ביטול מלאכה גמור משום שחלק מהמלאכות לא נאסרו, אך מה שנאסר אסור מן התורה, וכך לכאורה

הטור בדעת הר"ף²⁶. ויעוין עוד בשד"ח (ה"ט כד ע"ג, מערכת חוה"מ סי' יז ד"ה והשגתי) וביב"א (ה"ח אר"ח סי' מח אות ד, ובחזו"ע עמ' קנט-קס) שהעירו כעין זה על ראיית הטור, ואף ציינו לאחרונים שהבינו בדעת הר"ף שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מדרבנן²⁷.

היראים מביא את כל הילפותות ואעפ"כ נוקט שמלאכת חול המועד אסורה מדרבנן

ולכאורה גם מדברי היראים מוכח שנקט שלא כדברי הטור והב"י בגיליונו, שהרי היראים הביא את כל הדרשות למרות שסבר שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא רק מדרבנן, וז"ל (סי' דש): "וגזרו חכמים על חולו של מועד ואסרו בו מלאכה שיש בו טורח ואין דבר האבד, ואסמכוה אקרא דתניא במכילתא ומייתנין לה בחגיגה פרק אין דורשין, 'את חג המצות תשמור', לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר: קל וחומר, ומה ראשון ושביעי שאין קדושה לפנין ולאחריהן אסורין, חולו של מועד שיש קדושה לפנין ולאחריהן

מוכרחים לומר בדעת הראשונים הסבורים שאיסור המלאכה מן התורה. ואולי למדו כן מלשון בה"ג: "דשרי למיעבד מלאכה בחולו של מועד מאי דשרו רבנן". אך לכאורה גם זו אינה ראייה, דאחר שמסרו הכתוב לחכמים, ברור שהם אלה שהתירו, אף לשיטה שתוקף האיסור הוא מן התורה. ועכ"פ מפורש בדבריהם שכך הבינו בדעת בה"ג ואין אלו דברי עצמם. ואדרבה, הריטב"א עצמו מקשה בסמוך על שיטת בה"ג כפי שהבינה, והוא עצמו נוקט שיש איסור תורה וכדלקמן.

26. והוסיף וכתב: "והא דאמרינן בירושלמי אלו היה לי מי שימנה עמי הייתי מתיר מלאכה בחולו של מועד, כלום אסרוה אלא מפני שיעסקו בתורה, עכשיו אוכלין ושותין ופוחזין דאלמא דרבנן הוי, יש לומר דהתם במלאכות האסורות מדרבנן קאמר. וכן נראה עיקר", עכ"ל. והעיר המהדיר בצדק שנראה דס"ל כשיטת רבותיו הרמב"ן והרשב"א שחלק מהמלאכות אסורות מן התורה וחלקן מדרבנן, וכדלקמן.

27. ובתוכם הנצי"ב (העמק שאלה סי' קע אות ג), שכתב: "פשיטא דדרשה דר' יאשיה מאת חג המצות תשמור אינו אלא אסמכתא, דשמירה היא אזהרה בלא תעשה והרי ברור שאין לוקין על חוה"מ. והכי נמי ר' יוסי הגלילי דלמד מדכתיב כל מלאכת עבודה לא תעשו", עכ"ל. והיינו כמבואר בכמה מקומות שהשמר דלאו נידון כלאו (עירובין צו ע"א, יומא פא ע"א, מנחות לו ע"ב). אך לכאורה אין בזה הכרח, דדעת הרמב"ם היא שאין לוקים על איסור שלא נכתב במפורש בתורה (ראה טל חיים ברכות ח"א עמ' קי, בשר בחלב ותערובות ח"א עמ' כו-כו), וייתכן אפוא שזו הסיבה לכך שאין לוקים על מלאכה בחוה"מ. דלא נכתב בתורה במפורש שאסור לעשות מלאכה בחוה"מ.

אינו דין שיהיה אסור בעשיית מלאכה. תניא אידך: 'כל מלאכת עבודה לא תעשו', לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה, דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר 'אלה מועדי ה' מקראי קודש', במה הכתוב מדבר? אם בראשון, הרי הכתוב אומר. אם בשביעי, הרי כבר אמור. הא אינו מדבר אלא בחולו של מועד. תניא אידך: 'ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה', מה שביעי עצור אף ששת ימים עצורין. אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף ששת ימים עצור מכל מלאכה, תלמוד לומר השביעי, שביעי עצור מכל מלאכה ולא ששת מכל מלאכה, ולא מסרם הכתוב אלא לחכמים לומר איזה מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת וכו'. כל אלה המקראות אסמכתא, שכל איסור חולו של מועד מדרבנן, כדאמרינן בתחלת מועד קטן (ב' ע"ב) ובסוף פרק מי שהפך (שם יג ע"א) מועד משום טרחא ולא טרחא הוא, פירוש: כשטורח נראה מבזה המועדות. והא דאמרינן בתחלת מי שהפך (יא ע"ב) אַבְּל איסור מדרבנן, חולו של מועד איסור מלאכה מדאורייתא, נראה לי דהכי פירושו: אבל לית ליה עיקר דאורייתא אע"ג דסמכינן ליה אקרא (שם טו ע"ב) 'והפכתי חגיכם לאבל' (עמוס ח, י), מה חג אסור אף אבל אסור, דברי נביאים הם, אבל איסור מלאכה חולו של מועד מסמכינן ליה אקרא דאורייתא, הלכך קרי ליה דאורייתא. אעפ"כ ספק בידי אי דאורייתא אי דרבנן כי יש לי כמה ראיות שהבאתי לצד אחר, מכל מקום הטיית לבבי וסברתי נראה לי כאשר כתבתי ובפירושי רבותי במו"ק²⁸ מצאתי דאיסור מלאכה חולו של מועד דאורייתא, עכ"ל. ואמנם המרדכי (מ"ק סי' תתלה) כתב בשם היראים שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה, והו"ד בב"י (סי' תקל), אך לכאורה בדברי היראים מפורש שאיסור המלאכה אינו אלא מדרבנן, ושכך הכריע מנטיית לבו וסברתו. וכבר עמד על כך הבאה"ל (סי' תקל ד"ה ומותר), ותירץ בדוחק שכוונת המרדכי למה שכתב היראים בשם רבותיו ולא לדעת היראים עצמו. ושמה היתה למרדכי גירסה שונה או מקוצרת בדברי היראים הללו²⁹. וצ"ע. ועכ"פ, אף לדברי המרדכי והב"י, חזינן שהיראים מביא את כל הדרשות וכותב עליהן שהן

28. המהדיר לספר תניא רבתי (סי' נא הערה 6) כתב שכוונת היראים לרשב"ם, שהיה רבו ונקט שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה. ולקמן יתבאר שאין הבנה זו מוכרחת בדברי רשב"ם. ומלשון היראים "בפירושי רבותי במועד קטן" נראה ברור לכאורה שאין כוונתו לדברי הרשב"ם בפסחים אלא לפירוש אחר, שכנראה לא הגיע לידינו. ואולי הכוונה לרש"י כת"י.

29. וביראים כת"י פריז איתא כלפנינו. ויצוין כי בהמשך דבריו בסי' תיח כתב היראים: "וכבר פירשתי שספק בידינו אי מדרבנן אי מדאורייתא", וצ"ע.

אסמכתות בעלמא. ולכאורה די בזה כדי להסיר את ההוכחה שהוכיח הב"י מעצם העובדה שהרי"ף הביא את הדרשות. ואין לדייק מכך שהרי"ף לא כתב שהן אסמכתות, דהא ייתכן שלא דן בזה משום שהגמרא לא דנה בזה ולא משום שהוא סבור שהדרשות הן מדאורייתא, והוא לא נחית בזה לשאלת תוקף איסור המלאכה בחוה"מ. ובזה יש לדחות לכאורה גם את טענת הבאה"ל (שם) שדייק מהשאלות (סי' קע) ומהאשכול (ריש הל' מ"ק ואבילות³⁰) ומהרי"ץ גיאת (ריש הל' חוה"מ) שהביאו את הדרשות הללו שהם סוברים שאיסור המלאכה בחוה"מ מן התורה, דהא גם ראשונים אלו רגילים להעתיק גמרות בלי הערות ופירושים. ולכן אין להוכיח גם מהר"י מלוניל (פירוש הגמרא ריש מ"ק) שהעתיק את הדרשות ללא הסתייגות.

נראה שאין הכרח בראיית היראים

ויש להעיר כי מה שהוכיח היראים מהלשון "מועד משום טרחא ולא טרחא הוא", לכאורה אינו מוכרח. דשפיר יש לומר שמשמסרן הכתוב לחכמים, קבעו חכמים שהטרחא תהווה גורם בעל משקל בקביעת האסור והמותר בחוה"מ, ואין מזה ראייה שיסודו של האיסור מדרבנן ולא מדאורייתא. ואולי דייק היראים מלשון הגמרא (ב' ע"ב): "מועד משום טירחא הוא, ובמקום פסידא שרו רבנן", אך נראה לכאורה שגם זה אינו מוכרח, דכיון שחכמים הם שקבעו את דיני המלאכות, נקרא ההיתר על שמם. ואולי הבין היראים שאם תוקף האיסור היה מן התורה, לא היו חכמים תולים את האיסור בטרחא. וכעין מה שמובא במרדכי (סי' תתלה בהגהה): "אע"ג דאמרין לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך אי זו מלאכה אסורה, מיהו אי אפשר שהיו חכמים מקילין כל כך אי הוי דאורייתא", עכ"ל. וכן כתב התשב"ץ (מגן אבות שם): "שאם היו הימים ההם אסורים מן התורה לא היו מקילים בהם חכמים", עכ"ל. אך גם זה אינו מוכרח לכאורה.

30. יש להעיר שבאשכול מהד' אורבך הובאה דרשת ר' יאשיה ואחריה נכתב וכו' והובאה דרשת ר' עקיבא ומשמע שבמקור נכתבו כל הדרשות, אך במהד' אלבק המדויקת הובאו רק הדרשות של ר' יאשיה ור' יונתן.

ויעוין בנחל אשכול (שם) שניסח את ההוכחה בשונה מהב"י, וז"ל: "ואין ספק שס"ל שאסורו מן התורה, דאל"כ לא היה להם להביאם כיון שאינם להלכה", עכ"ל. אך לכאורה ברור שגם לדעת התוס' איסור המלאכה הדרשות אינן סותרות להלכה, משום שהן אסמכתות וכנ"ל, ולא מובן מה ההכרח שראשונים אחרים לא יסברו כן. וגם דבריו מוקשים מעצם העובדה שהיראים הביאו את הדרשות למרות שסבר שהן אסמכתות, ומהבנת הראשונים בדעת בה"ג. וצ"ע.

הוכחת האחרונים שלדעת הר"ף מלאכת חוה"מ אסורה מן התורה

והנה, נאמר בגמרא (פסחים נה ע"ב) שמותר להחזיר בחוה"מ תרנגולת שברחה ולהושיבה על הביצים כל שלושה ימים לבריחתה. ונחלקו שם רב הונא ורבי אמי מה הדין בתרנגולת שברחה בתוך שלושה ימים לשיבתה. רב הונא החמיר ואסר להחזירה, משום שכיוון שלא ישבה שלושה ימים על הביצים, לא ייגרם הפסד מרובה אם לא יחזירה במועד, ואילו רבי אמי היקל משום ההפסד המועט שייגרם. והר"ף בדפוסים שלנו (פסחים יח ע"א בדפיו) סתם כרב הונא, ושלטה"ג (שם אות ה) והנהר שלום (סי' תקל סק"א) למדו מכך שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה. ובאמת כבר הרא"ש (פסחים פ"ד סי' ט) ורבינו ירוחם (נ"ד ח"ה, לו ע"ג) והטור (סי' תקלו אות ד) תלו את ההכרעה בנידון זה בשאלה אם מלאכת חוה"מ אסורה מן התורה או מדרבנן (ולכן הכריעו לקולא לשיטתם). וכן הראב"ה (סי' תקד) פסק להחמיר בנידון זה, והוא מן הנוקטים שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה וכדלקמן (עמ' פח).

דחיית ההוכחה

ואולם הנהר שלום כבר עמד על כך שבר"ף שעמד לפני הב"י לא מופיע דיון הגמרא על זמן בריחת התרנגולת, דכתב הב"י (סי' תקלו אות ד' ד"ה ומיהו מה) וז"ל: "והר"ף כתב המשנה כצורתה ולא כתב שום דבר מהנאמר בגמרא עליה, וצריך טעם למה", עכ"ל. וכן העיד המאירי (פסחים שם ד"ה ותרנגולת) על "גדולי הפוסקים שכתבו משנתנו בסתם". וכן משמע בנמו"י שלא פירש את דברי הגמרא הללו, ובהשלמה שכן הביאם, ואין דרכו לחזור על מה שהובא בר"ף³¹. אמנם מדברי המכתם (פסחים שם ד"ה מושיבין) נראה שבר"ף לפניו הופיעה מחלוקת האמוראים³².

ובר מן דין, ייתכן שהר"ף פסק כרב הונא משום שרבי אמי עצמו היה כפוף לסמכותו, וכמבואר בגמרא (גיטין נט ע"ב), והר"ד (פסקים, שם סד"ה כהן) כתב שרב הונא הוא "גדול הדור שאין בכל המקומות כמותו וכולן כפופים תחתיו". ועוד בה שלישיה, דלכאורה קשה לומר שהר"ף החמיר בזה משום ספק דאורייתא לחומרא, שהרי הושבת תרנגולת על ביצה אינה מלאכה, וכמו שכתב המאירי (פסחים שם ד"ה מושיבין), כך שאף את"ל שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מן התורה, לא ברור

31. ובאמת בדפוס קושטא של הר"ף ליתא לכל זה. ואף ברוב כתה"י של הר"ף ליתא.

32. וכן איתא בדפוס ונציה ובמקצת כת"י של הר"ף.

שאפילו מעשה שאין בו מלאכה אסור מן התורה. ואמנם הרא"ש וסיעתו הבינו שלמ"ד שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה, התורה נתנה לחכמים כוח לאסור מדאורייתא אפילו דברים שאינם מלאכות, אך נראה שאין בזה הכרח. ומפשטות הגמרא בחגיגה יש מקום לדייק שמסרו הכתוב לחכמים לומר "איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת", אך מה שאינו מלאכה, אינו אסור מדאורייתא.

ג. בירור שיטותיהם של ראשונים נוספים

אין הכרח מדברי רשב"ם והריב"ן שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה

והתוס' בחגיגה הזכירו את האמור בפסחים (ק"ח ע"א): "אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה: כל המבזה את המועדות, כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר (שמות לד, יז): 'אלהי מסכה לא תעשה לך', וכתוב בתריה (שם שם, יח) 'את חג המצות תשמר'", ע"כ. והרמב"ם (הל' יר"ט פ"ו ה"ז) פירש שמדובר על העושה מלאכה ביר"ט, אך הרשב"ם (פסחים שם ד"ה כל) פירש וז"ל: "כל המבזה את המועדות – שעושה מלאכה בחולו של מועד, דכתיב את חג המצות תשמור ונפקא לך במסכת חגיגה איסור מלאכה בחולו של מועד", עכ"ל. וכן פירש הריב"ן (מכות כג ע"א ד"ה את המועדות³³, וכן הוא בפירוש המיוחס לרש"י סנהדרין צט ע"א ד"ה מועדות) את האמור במשנה (אבות פ"א מ"א) שהמבזה את המועדות אין לו חלק לעולם הבא, דמיירי בחוה"מ³⁴. וכאמור, התוס' עצמם הסתייגו מפירוש זה כיוון שלדעתם מלאכת חוה"מ אסורה רק מדרבנן, ומיניה וביה הוכיחו שלדעת הרשב"ם והריב"ן היא

33. הוא המפרש הנדפס בצידי הגמרא, וכמבואר בהוספה לפירוש רש"י (שם יט ע"ב): "מכאן ואילך לשון תלמידו ר' יהודה בר' נתן". ויש המייחסים לריב"ן גם את הפירוש לפרק חלק המצוין בסמוך.

34. התשב"ץ (שם) למד מדברי רש"י בפירושו לאבות (שם) שאף הוא מפרש את האמור שם כמוסב על חוה"מ, אך לכאורה אין הכרח להבין כך ברש"י, דז"ל: "המבזה את המועדות – ועושה בהן מלאכה, או שנוהג בהם מנהג חול באכילה ושתיה", עכ"ל. ולא נחית לשאלה אם מדובר על יר"ט או על חוה"מ. וכנראה למד זאת מכך שמי שעושה מלאכה ביר"ט הוא עבריין גמור ולא רק מבזה, ורק בחוה"מ שאיסורו קל יותר שייך לקרותו מבזה. ומדברי רבינו בחיי (אבות שם) נראה שהבין שדברי רש"י מוסבים רק על יר"ט, וכפי שכתב המהדיר לפירוש רש"י (מהד' מוה"ק, הערה 2). ועכ"פ, כבר התבאר לעיל (עמ' סז) שלפי רש"י איסור המלאכה בחוה"מ הוא מדאורייתא, וכן כתב התשב"ץ שם בדעתו.

אסורה מן התורה. אך נראה לכאורה שאין הכרח בהבנת התוס' בזה, שהרי לפי מה שהתבאר שיש חשיבות לחוה"מ מדאורייתא אף אם איסור המלאכה בו הוא מדרבנן, ייתכן שחומרת הענישה על עשיית מלאכה בו תדמה לחומרת הענישה על איסור דאורייתא אף למ"ד שאיסורו מדרבנן. וכן מצאנו לרשב"ץ (מגן אבות שם) ולמנורת המאור (אבוהב, נר ג' כלל ד' ח"ו פ"ז) שכתבו במפורש שניתן לפרש את דברי הגמרא הללו (ואת המשנה באבות שם) על חוה"מ אף למ"ד שאיסור המלאכה בו הוא מדרבנן. וכן כתב המג"א (סי' תקל סק"א). ויעוין עוד ביב"א (שם, ובחזו"ע עמ' קנט). ועוד יש לדחות לפי מה שכתב המאירי (אבות שם) וז"ל: "והמבזה את המועדות – יורה עליו שהוא כופר במופתיו ובשינוי הטבעים, שרוב המועדות באים בגללם", עכ"ל. ומסתבר שכפירה זו אינה תלויה בתוקף האיסור. וכעין זה כתב האברבנאל (נחלת אבות שם): "שמכחיש החדוש והנסים". ובאמת נראה שגם דרשה זו היא אסמכתא בעלמא. דהא ברור שר' אלעזר בן עזריה לא בא לפרש את פשט הכתוב, וכן ברור שהמבזה את המועדות אינו מתחייב סקילה כעובד עבודה זרה, אלא כוונתו להדגיש את החומרא הגדולה שבביזוי המועד, שיש בזה צד של עבודה זרה. ואף בדברי ר' אלעזר המודעי במשנה באבות יש הכרח להבין שעיקר החומרה היא בכך שמבזה את המועדות ולא בעצם העבירה שעובר. והשתא דאתינן להכי, כבר אין הכרח לומר שהוא עובד על איסור תורה.

סתירה בדברי רבינו גרשום בעניין זה

ובדברי רבינו גרשום יש לכאורה סתירה בעניין זה, שכן כתב על הנגדת חוה"מ לאבל (מ"ק יא ע"ב) וז"ל: "אלא אפילו חולו של מועד דאיסור מלאכה דאורייתא – דכתיב את חג המצות תשמור, לימד על חולו של מועד שהוא אסור בעשיית מלאכה", עכ"ל. ומפשטות דבריו נראה שהביא את המקור לכך שהמלאכה אסורה מדאורייתא, וקשה להעמיס בלשונו שכוונתו לאסמכתא בלבד. ואולם בפירוש רגמ"ה לבכורות (לד סע"ב ד"ה או את"ל) כתב וז"ל: "דמלאכת חולו של מועד מדרבנן אסור ולא מדאורייתא אסור", עכ"ל. ונראה שיש ליישב סתירה זו על פי מה שכתבו האחרונים³⁵ שפירוש רבינו גרשום המצוי בידינו לא נכתב ע"י רבינו

35. ראה מבוא לתשובות רבינו גרשום עמ' כז ואילך, מבוא לפירוש רבינו אליקים למסכת יומא עמ' כד-כה, מבוא לסדר קדשים מהד' עוז והדר עמ' טו.

גרשום עצמו אלא ע"י תלמידיו ואף תלמידי תלמידיו, והוא אמנם מיסוד רבינו גרשום אך משוקעים בו דבריהם של חכמים אחרים, ואין להוכיח ממנו בוודאות מה דעת רבינו גרשום עצמו. ויתירה מזו נראה שיש להתייחס בזהירות לדקדוק מדבריו במו"ק, שהרי ייתכן שאין זה אלא פירוש פשטני של דברי הגמרא, ולא נחית לשאלה מה תוקף האיסור. ועכ"פ בעל הפירוש לבכורות, יהא אשר יהא, נקט בצורה ברורה שהאיסור הוא מדרבנן.

בדעת האור זרוע נראה שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה

והאור"ז (הל' שבת סי' פה ד"ה מיהו) כתב: "כי מלאכה בחולו של מועד מדרבנן הוא דאסור כדאמר בירושלמי... וקראי דמייתי בגמרא אסמכתא בעלמא ניהו. הלכך אם באיסורא דרבנן בעלמא אמירה לגוי שבות, כל שכן חסימה דאורייתא היא", עכ"ל. ואולם במקום אחר (הל' תפילין סי' תקפט) דן בשאלה האם יש להניח תפילין בחוה"מ. ובתחילת דבריו כתב שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא רק מדרבנן, וכיון שכך, ברור שחוה"מ לא נקרא אות ושיש להניח בו תפילין. אולם בהמשך דבריו כתב וז"ל: "וחוזרני בי ממה שפירשתי דמלאכת חוה"מ דרבנן, מההיא דסוף פרק אין דורשין בחגיגה, דאיירי לענין תשלומי י"ט, אסיפה בי"ט מי שרי אלא בחולו של מועד, ופריך בחולו של מועד מי שרו, [אלא חג הבא בזמן אסיפה ה"נ חג הבא בזמן קצירה]. ופריך מכלל דתרווייהו ס"ל דחולו של מועד אסור במלאכה, ומייתי התם ברייתות שבתורת כהנים לאיסורא. וליכא למימר התם דאסמכתא היא, דכולה שמעתא דהתם בדאורייתא איירי, ובעי למימר דמלאכת חוה"מ דאורייתא, ופליג אירושלמי שהבאתי לעיל. והא דמחלקים בין דבר האבד לשאינו אבד ובין צרכי רבים לצורכי יחיד, היינו כדתניא באין דורשין: תניא אידך, ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי וכו', הא לא מסרן הכתוב לידרש אלא לחכמים איזה יום אסור ואיזה יום מותר, איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת. מעתה אין לי ראייה להתיר תפילין בחולו של מועד", עכ"ל. ומבואר בדבריו שחזר בו ונקט שאיסור מלאכת חוה"מ הוא מן התורה. אמנם בחז"ע (עמ' קנט) נקט בדעת האור"ז שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא רק מדרבנן. וצ"ע.

סתירה לכאורה בדברי מהר"ח או"ז

ובדעת מהר"ח או"ז (דרשות ס"ס לה) אין הכרע, דכתב בסיום הלכות חוה"מ וז"ל: "והווי זהירים בדברי חכמים יותר מדברי תורה". אך בריש הסימן

כתב: "ואל תטוש תורת אמך, זו כנסת ישראל שמקיימים מצות הכתובים בתורה, שבחול המועד אסור לעשות שום מלאכה". ואולי יש לומר שדבריו בתחילת הסימן אינם בדקדוק, דהא אם היתה כוונתו לאיסור דאורייתא, לא היה צורך בפסוק "אל תטוש". ואולי "אמך" היא התורה שבעל פה, שנכתבה על ידי כנסת ישראל, והיא ה"תורה" שבה המצוות כתובות. ועכ"פ אין בזה הכרע. וצ"ע.

סתירה בדברי שבלי הלקט

ובשבה"ל (סי' רכ) הביא את הילפותות של הגמרא בחגיגה וכתב עליהן וז"ל: "ונראה לומר דמדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וספק ביד", עכ"ל. ובהמשך דבריו (סי' רכא) הביא את דברי היראים (סי' דש) שציידד לומר שהאיסור הוא מדרבנן, ולא העיר עליו, ומשמע שכן דעתו נוטה. ואולם בהמשך דבריו (סי' רכג) דן השבה"ל האם מותר לתקן פרסות חמור בחוה"מ, וכתב מדנפשיה וז"ל: "ולכא להקל בדבר דאיכא במלאכת חול המועד איסורא דאורייתא", עכ"ל. ואמנם דרך השבה"ל להביא שיטות שונות בדבריו, אך כאן מדובר על דברים שכתב הוא עצמו הן בסימן רכ והן בסימן רכג. ואולי מה שכתב "דאיכא", כוונתו דאיכא מאן דסבירא ליה שמלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא, או דאיכא צד לומר שהאיסור הוא מדאורייתא. ואולי תוך כדי כתיבתו הוכרע אצלו לחומרא הספק שהיה בסימן רכ. וצ"ע.

מדברי התוס' בעירובין ותוס' רבינו פרץ נראה שהאיסור הוא דאורייתא

ובתוס' (עירובין צו ע"א ד"ה ימים) איתא: "ולכאורה אין להניח תפילין בחוה"מ, שאינו צריך אות, דאסור במלאכה בדבר שאינו אבד. ועוד, דחייב בסוכה בחג, ובפסח אסור באכילת חמץ", עכ"ל. ונראה בפשטות שהבינו שאיסור המלאכה הוא מדאורייתא, שאם לא כן לא היה חשוב אות להיפטר בו ממצוות תפילין דאורייתא. וכעין זה איתא בתוס' רבינו פרץ (עירובין שם ד"ה יצאו): "ולעניין הנחת תפילין בחול המועד, שמא כיון דמלאכה מותרת בו דבר האבד מיהא אם כן לא חשיבי הן עצמן אות ומותר אדם להניח תפילין, או שמא כיון דבחולו של מועד מיתסר באכילת חמץ וכל בחולו של מועד דהוא מיחייב לאכול בסוכה, חשיב אות בהכי ופטור מתפילין", עכ"ל. וכבר עמד המהדיר על כך שמהרישא של דבריו משמע שדבר שאינו אבד אסור מן התורה, אולם מהסיפא

משמע שלא התייחד חוה"מ אלא באיסור חמץ ומצוות סוכה³⁶, ולא באיסור מלאכה. ונראה שרבינו פרץ הבין שלא נאמרה תורת אלה על שבתות וימים טובים, ולכן הדיון בחול המועד הוא האם הוא דומה ליו"ט או לא. וכיון שבאיסור המלאכה ישנו שוני מסוים ביניהם, כבר אין בעובדה שיש גם צד משותף כדי להיחשב אות. ולכן הזדקק רבינו פרץ לתלות דבריו באיסור חמץ ומצוות סוכה. וכן נראה מדברי רבינו פרץ במקום נוסף (ב"מ צ' ע"א ד"ה אבל) שבחוה"מ יש "איסור לאר"³⁷.

כך משמע גם מדברי הנמוקי יוסף

גם בדברי הנמוקי יוסף יש לכאורה סתירה. בריש מו"ק (א' ע"א בדפי הר"ף ד"ה והשתא) כתב שנראה לו שהאיסור הוא מדרבנן ודרשות הפסוקים הן אסמכתות, והביא ראיה לכך מהירושלמי דלקמן, ואח"כ הביא את פשרת הרמב"ן דלקמן, ומשמע קצת שהוא עצמו סובר שהאיסור הוא מדרבנן בלבד. ואולם בהמשך דבריו (ו' ע"א בדפי הר"ף ד"ה פטור) כתב שהסיבה שאין לוקים על מלאכה בחוה"מ היא דהוי לאו שבכללות, ומוכח שאיסור תורה מיהא איכא. ונראה שהעיקר כדבריו בהמשך, שהם ברורים יותר. ואכתי צ"ע. ויעוין עוד בהערות במסכת מועד קטן (יב ע"ב ד"ה יש מהן) שעמד על סתירה זו.

ראשונים נוספים נוקטים שמלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן

והתשב"ץ (שו"ת ח"ב סי' רי) כתב וז"ל: "בענין מקרא קודש של חולו של מועד שכתבתי לך שאינו נקרא מקרא קודש, יפה הקשית שהרי בגמרא חגיגה קראוהו לחולו של מועד מקרא קודש, והביאו הרי"ף ז"ל בהלכות מועד קטן. אבל אני כבר נשמרתי מקושיא זו וכתבתי לך שאין חולו של מועד מקרא קודש מן התורה, וכל אותם דרשות אינן אלא אסמכתא בעלמא מדרבנן. וכן היא הסכמת גדולי

36. התוס' ורבינו פרץ לא הזכירו את מצוות ארבעת המינים, ואף הרשב"א (שם ד"ה יצאו), התוס' (מו"ק יט ע"א ד"ה ר' יוסי), ההגמ"י (הל' תפילין פ"ד אות כ) וראשונים נוספים שדנו בזה השמיטו אותה. ונראה שטעם הדבר הוא שמחוץ לירושלים המצווה מדאורייתא היא רק ביום הראשון, כמבואר במשנה (סוכה מא ע"א), ובשאר הימים יש רק מצוות דרבנן. וזה מחזק את הטענה שאם איסור המלאכה היה מדרבנן, לא היה בזה כדי להיחשב ל"אות" הפוסט מתפילין.

37. אך יעוין לעיל (עמ' ע בהערה).

הפוסקים שאין איסור מלאכת חולו של מועד אלא מדרבנן, עכ"ל³⁸. וכן כתב בספרו מגן אבות הנ"ל (פ"ג מ"א³⁹). וכן נקטו הגאון (תשו"ג אסף תרצ"ג עמ' צז), הרי"ד (בתוספותיו לחגיגה שם; פסקים, מ"ק ב' ע"א ד"ה במועד; המכריע סי' נז ד"ה תחילת; שו"ת סי' פח ד"ה תחילת⁴⁰), ה"ש משאנץ (בתוספותיו לע"ז כב ע"א ד"ה תיפוק⁴¹), המנהיג (ריש הל' ה"ש).

38. בערך השולחן (אר"ח קכד ע"ג, תיקוני הספר לסי' תקל) הקשה על כך מדברי התשב"ץ (ח"ג סי' קס) שנקט שמלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא בהנגדה לחנוכה ופורים. ויעוין בשד"ח (ח"ט כג ע"ד, מערכת חוה"מ סי' יז ד"ה עתה) שכתב שהעיקר כדברי התשב"ץ בח"ב משום שכתב שם להדיא שכן הסכמת גדולי הפוסקים, "ולכן על כרחין לדחוקי אנפשינ דמה שכתב כל שכן חוה"מ שהוא מן התורה, כונתו שיש עכ"פ סוברים שהוא מן התורה, דעדיף מחנוכה ופורים שלדברי הכל אינם אלא מדברי סופרים, או שכונתו דחוה"מ אית ליה אסמכתא בקרא דאורייתא ועדיף משאר מילי דרבנן דלית להו אסמכתא", עכ"ל. ושני ההסברים לכאורה קשים בלשון התשב"ץ. והביא שם הסבר שלישי בשם הרב נחום אליהו אייזנשטיין זצ"ל, שאיסור התענית בחוה"מ הוא מן התורה והוא הנושא בתשובה שבח"ג, ואיסור המלאכה הוא מדרבנן. ואולם השד"ח העיר שיש לפקפק גם על פירוש זה. ובאמת לשון התשב"ץ היא: "ואם חנוכה ופורים שהם מדברי סופרים אסורים [בתענית], וכל שכן חוה"מ שהוא מן התורה", עכ"ל. ולדברי הרב אייזנשטיין שהנחת היסוד במשפט זה היא שחוה"מ אסור מן התורה בתענית, לא מובן מה הצורך בק"ו ומה הוא בא ללמד. ועל כרחנו שמה שכתב "שהוא מן התורה" אינו מוסב על איסור התענית.

ונראה ליישב קושיית הערה"ש, דהנה מה שכתב התשב"ץ שחנוכה ופורים מדברי סופרים, ברור שאין כוונתו על איסור מלאכה שישנו בימים אלו, שהרי מעיקר הדין אין איסור כזה, לא מדאורייתא ולא מדרבנן. אלא כוונתו למצוות היום – בחנוכה הדלקת נרות, ובפורים קריאת מגילה, משתה, משלוח מנות ומתנות לאביונים. ואם כן, נראה שאף בחוה"מ אין כל הכרח לומר שכונתו לאיסור המלאכה, ושפיר יש לפרש שכונתו למצוות היום, דהיינו הקרבת קרבנות היום, ישיבה בסוכה ואיסור חמץ, שהן באמת מדאורייתא לכל הדעות (ואף מצוות נטילת ארבעת המינים, אך ראה בהערה דלעיל).

39. ולפי גירסת כת"י פריז, שהוא המשובח שבכתבי היד שבידו, התשב"ץ אף מעיד שכן דעת ר"י הזקן בעל התוס'. והמהדיר כתב שלא מצא עדות זאת במקומות נוספים, אך הדברים מובאים בתוס' ה"ש משאנץ, וכנ"ל (עמ' ע).

40. וצריך לומר שמה שכתב בשו"ת (ס"ס מה, וכנ"ל עמ' ע) שהאיסור הוא לאו, הוא רק בדעת ר"י, אך הוא עצמו אינו סבור כן. והוא מסכים לדברי ר"י רק לעניין הקביעה שאין בו כרת, ולא נחית להיכנס לדיון על גדרו המדויק של האיסור.

41. יעו"ש שהביא דברי ר"ת שהאיסור הוא מדרבנן, ובסוף דבריו כתב: "ומיהו קצת קשה הא דקאמר מכלל דתרויהו ס"ל כלומר לר' יוחנן ורשב"ל חולו של מועד אסור בעשיית מלאכה, מאי קמ"ל, מתני' הוא כמה משניות במועד קטן", עכ"ל. ועכ"פ מכך שהעתיק דברי ר"ת ומכך שניסח את הקושיה רק בלשון "קצת קשה" נראה שהסכים עם ר"ת. ויעוין עוד לעיל (עמ' ע) בדעת ה"ש.

דבר האבד ומותר בחולו של מועד, עמ' תקכב), הרי"א⁴² (ריש מ"ק), הסמ"ג (שם, ועשין כב ד"ה גרסינו), המרדכי (כך משמע מדבריו במ"ק סי' תתלה, וכך מבואר בדבריו בהלק"ט הל' תפילין סי' טז), ההגמ"י (פ"ז אות ב), תלמיד ר"י מפריש (ריש מ"ק ד"ה משקין, ט' ע"ב ד"ה תופר, יד ע"ב ד"ה עוד הקשה), ר' אברהם מן ההר (חגיגה שם ד"ה לימד), המאירי (ריש מ"ק ד"ה והמשנה הראשונה), העץ חיים (חזן, ח"א עמ' שלג, ריש הל' חוה"מ), הריב"ן (ריש מ"ק ד"ה ולא מסרו, יג ע"א ד"ה צרם), הצדה לדרך (מאמר ד' כלל ו' פ"י), המצוות זמניות (הל' פסח שער ט' עמ' תנב), מנורת המאור (אבוהב, נר ג' כלל ד' ח"ו פ"ז) והטור (סי' תקל, ובקיצור פסקי הרא"ש ריש מ"ק)⁴². והרמב"ם (הל' יו"ט פ"ז ה"א) כתב וז"ל: "חולו שלמועד, אף על פי שלא נאמר בו שבתון, הואיל ונקרא מקרא קדש והרי הוא זמן חגיגה במקדש, אסור בעשיית מלאכה, כדי שלא יהיה כשאר ימי החול שאין בהן קדושה כלל. והעושה בו מלאכה האסורה מכין אותו מכת מרדות, מפני שאיסורו מדברי סופרים. ולא כל מלאכת עבודה אסורה בו כיום טוב, שסוף הענין בדברים שנאסרו בו כדי שלא יהיה כיום חול לכל דבר. לפיכך יש מלאכות אסורות בו ויש מלאכות מותרות", עכ"ל. ומבואר בדבריו שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מדרבנן⁴³. והו"ד בארחות

42. במועדים וזמנים השלם (ח"ד סי' רצו ד"ה ובמ"ק א) כתב שאף לשיטת הפוסקים שאיסור המלאכה בחוה"מ מדרבנן, בזמן הבית האיסור הוא מדאורייתא, משום שחוה"מ "נקרא מקרא קודש רק מפני קרבן מוסף להרבה פוסקים", עכ"ל. וציין לגרש"ז בהגהה ולשעה"צ בריש סי' רמב כמקור לכך. ואולם בשער הציון שם לכאורה לא כתוב כן, ואף בשו"ע הרב (סי' רמב, ובקונטרס אחרון שם) לכאורה ליתא. ואדרבה, הוא דן במשמעויות הלשון מקרא קודש ולא מזכיר כלל את עניין הקרבנות (ולהל' חוה"מ לא זכינו בשו"ע הרב). ושמא הכוונה לגרש"ז אחר. וצ"ע. ועכ"פ, בדעת התשב"ץ לכאורה אי אפשר לומר שחוה"מ נקרא מקרא קודש מדאורייתא בזמנים מסוימים, דהא הוא שולל זאת לחלוטין. והתוס' וסיעתם כתבו להדיא שכל הדרשות הן אסמכתות, בעוד שלדברי המועדים וזמנים צריך לומר שהדרשות הן כפשוטן אלא שהדבר נוהג רק בזמן הבית. ודרכו של הרמב"ם לכתוב גם דינים הנהוגים בזמן המקדש ואעפ"כ כתב שהאיסור הוא מדרבנן ללא כל הסתייגות. ומלבד זאת, אי איתא שיש חילוק בין זמן הבית לזמן הזה, לא היו התוס' וסיעתם נזקקים ליישב את הקושיה מדברי רי"ח ור"ל, דהיו מעמידים אותם בזמן הבית. וצ"ע.

43. אמנם בהל' חגיגה (פ"א ה"י) הביא הרמב"ם את דברי הגמרא בתמורה י"ד הנ"ל בזה"ל: "מותר להקריב בחולו שלמועד נדרים ונדבות, שנאמר אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם, מכלל שקרבין ברגל", עכ"ל. והשפת אמת (תמורה שם ד"ה מנדריכם) והגר"ז (תמורה שם ד"ה בגמ' לימד על נדרים) והרב קאפח (שם אות כ) עמדו על כך שמבואר בדבריו שהדרשה באה להתיר את עצם ההקרבה בחוה"מ, ודלא כתירוצים שהועלו לעיל בדעת הסוברים שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מדרבנן, שהדרשה אוסרת להקריב ביו"ט או שהיא

חיים (ריש הל' חוה"מ). וכן דעת מהר"ם מרוטנבורג, דביאר (מאורות הראשונים סי' ג) את היתר הירושלמי לכתוב תפילין בחוה"מ לצורך הנחתן בחוה"מ, בכך "שלפי הירושלמי צריך להיות שאין זה אות, הואיל ומדאורייתא מותר חוה"מ במלאכה". והמהדיר (אות ד) כתב שמשמע מדבריו שהדבר נתון במחלוקת תלמודים, אך בדברי מהר"ם לא הובא כל מקור המלמד שהבבלי חלוק, והוא אף נקט להדיא שיש להניח תפילין בברכה בחוה"מ, כמבואר שם. ומכך יש להסיק שלדעתו איסור המלאכה בחוה"מ הוא מדרבנן, וכפי שנקטו כל תלמידיו. וכן יש ללמוד מדברי רבינו ירוחם הנ"ל (נ"ד ח"ה, לז ע"ג), שכתב על מחלוקת האמוראים בעניין החזרת תרנגולת שברחה מעל ביציה בחוה"מ (פסחים נה ע"ב) וז"ל: "יש מי שפסק כרב הונא לחומרא, ולמאי דפסקי ר"ת וריב"א דאיסור מלאכה בחולו של מועד מדרבנן, אם כן אזלינן לקולא ברי", עכ"ל⁴⁴.

ראשונים נוספים נוקטים שמלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא

והריב"ש (סי' שכ) דן האם מניעת רווח נחשבת כפרקמטיא האבודה או לא, וכתב וז"ל: "שהוא מן הדין להקל בדרבנן, כי אין בה מלאכה גמורה", עכ"ל, ומשמע מדבריו שמלאכה גמורה אינה מדרבנן אלא מן התורה. ויעוין עוד לקמן (עמ' שא) בביאור דברי הריב"ש הללו. והראב"ה (סי' תתקמז) כתב שחוה"מ הוא "לאו

מצווה להקריב בחוה"מ. ונשארו שלושם בקושיה. ואולי יש לומר בדעת הרמב"ם שדרשה זו היא אסמכתא לדין דרבנן. וכמו שהביא (הל' שבת פכ"א ה"א) את הפסוק "תשבת" (שמות כג, יב; לד, כא) כמקור לאיסור השבותין, שאינו אלא מדרבנן. והביא (הל' איסור"ב פ"ד ה"ב) את הפסוק "והזרתם" (ויקרא טו, לא) כמקור לפרישה בעונת הוסת, שאינה אלא מדרבנן (שם פ"ח ה"ד והל' מטמור"מ פ"ג ה"ט). ויעוין במ"מ ובכס"מ בפ"ד שם. ויעוין עוד בכס"מ (הל' תפילה פ"ג ה"ח והל' אבל פ"ח ה"א).

44. המהדיר לראב"ה (סי' תתט הערה ג) הוכיח מדברי רבינו אפרים שהובאו בראב"ה (סי' קע) שאיסור מלאכת חוה"מ הוא מדרבנן, שהרי לשיטתו לא אומרים "התירו סופו משום תחילתו" במידי דאורייתא, וכיון שמבואר בירושלמי (מ"ק פ"א ה"ד) שההיתר לסתור ולבנות כותל גינה שגוחה לרשות הרבים הוא מדין התירו סופו משום תחילתו, ע"כ צ"ל שהאיסור לבנותו אינו אלא מדרבנן. אך יש לדחות הוכחה זו לפי מה שכתב הריטב"א (ה"ד להלן) שייתכן שיש מחלוקת תלמודים בשאלה מהו תוקף איסור המלאכה בחוה"מ, דהירושלמי אזיל בזה לשיטתו שאיסור המלאכה הוא מדרבנן. ועוד יש לחלק בין הנידון דסי' קע שעוסק במלאכת יו"ט ובין הנידון דידן דקיל מיניה, וכמו שכתב הרמב"ן (ע"ז כב ע"א ד"ה הא) שאיסור המלאכה בחוה"מ אינו בלאו אלא בעשה, ולכן אין לוקים עליו.

בעלמא", ודייק מכך המהדיר (מהד' דבליצקי סי' תתט הערה ג) שהוא סובר שהאיסור הוא מדאורייתא. וכן נקט רבינו אלחנן בתוספותיו לע"ז (כב ע"א ד"ה אי הכי, וכעין זה הובא בשמו בתוס' שם ד"ה תיפוק). וכן כתב רבינו שמריה (בתשובה שנדפסה בקובץ ישורון א' עמ' ה-ו, ובספר מאורות הראשונים סי' מה). וכן כתב החינוך (מצווה שכג): "ונמצא שכל מלאכה שאסרו הם זכרונם לברכה אסורה לנו מדאורייתא". וכן כתב רבינו יונה (שערי תשובה ש"ג אות יא) על חוה"מ "שיש בו מצות עשה". וכן כתב המאירי (שם) בשם "הרבה גאונים". וכן כתב המפרש (יא ע"ב ד"ה אלא): "חולו של מועד דאסירא ביה מלאכה מדאורייתא, דכתיב 'את חג המצות תשמור שבעת ימים', לימד על כל החג שהוא אסור", עכ"ל. וכן כתב בעל ההשלמה בהשגותיו על הרמב"ם (הל' יר"ט פ"ז ה"א). וכן נראה מדברי המכתם (מ"ק יג ע"א ד"ה דאי) שכתב "מלאכת דבר האבד שרי מדאורייתא", ומוכח שתוקף האיסור במלאכה האסורה הוא מדאורייתא.

ד. פשרת הרמב"ן וסיעתו

הרמב"ן מחלק את הלכות חול המועד לאיסורי דאורייתא ואיסורי מדרבנן
 והרמב"ן (ד"ה עוד) כתב וז"ל: "ודאי דאיסורי מלאכות במועד מן התורה הן, כדאמרינן בריש מי שהפך לא מיבעיא בחולו של מועד דאיסור מלאכה דאורייתא כו', ועוד אמרינן בפרק אין דורשין אמר ליה ר' יוחנן לריש לקיש אלא מעתה וחג האסיף בצאת השנה הכא נמי חג שאתה חוגג ואוסף בו? ואימת, אילימא ביום טוב אסיפה ביום טוב מי שרי? אלא בחולו של מועד. וחולו של מועד מי שרי? אלא חג הבא בזמן אסיפה. מכלל דתרוייהו ס"ל חולו של מועד אסור בעשיית מלאכה, כלומר מן התורה, דמשום הכי לא מיתוקם להו חג האסיף בחג שאתה אוסף בו, ואילו מדרבנן דבר ברור הוא שאסור בעשיית מלאכות השנויות במשנתנו, ושמע מינה חולו של מועד באיסור של תורה הוא. והכי נמי מוכח בפ"ק דע"ז (כא ע"ב), דתני התם לא ישכיר אדם שדהו לכותי מפני שנקראת על שמו והוא עושה בה מלאכה בחולו של מועד, והוינן בה ותיפוק ליה משום ולפני עור לא תתן מכשול, ואי מדרבנן היא מי איכא משום לא תתן מכשול? ליכא ודאי, אלא נקראת על שמו. ותמה על עצמך אם אסרו עליו כלום מפני חשד זה בשל דבריהם. ומכל הני שמעינן בהדיא דאיסור מלאכה בחולו של מועד תורה היא. והשתא קשיא לן מה שאמרו בירושלמי (פ"ב ה"ג): אמר ר' אבא בר ממל אלו היה לי

מי שנמנה עמי התרתי בשר בכור לישקל בליטרא והתרתי שיהיו עושין מלאכה בחולו של מועד. כלום אסרו לעשות מלאכה בחולו של מועד אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ויגעין בתורה? ואלו אין אוכלין⁴⁵ ושותין ופוחזין. אלמא דרבנן היא. ויש לומר שמן התורה מלאכת אוכל נפש לצורך היום מותרת ביום [טוב], וכן מכשירין, ובחולו של מועד הותר יותר כל מלאכה שהוא לצורך, ובאו חכמים ואסרו בזה מלאכת אומן, וכן בדבר האבד כל שבני אדם חושבין אותו להפסד וטורחין בו משום כך מותר מן התורה, וזהו מסרן הכתוב לחכמים זופתין כוזא ואין זופתין חביתא, והם הוסיפו לאסור בטריח. ובאלו אמר ר' בא שאלו מצא להושיב בית דין על כך היה מתיר מלאכות הללו כדי שיתעסקו בהן ולא יהיו בטלים, שהבטלה מביאה אותן לידי פחזות, הא עיקר חולו של מועד ודאי תורה היא. וגם זה כפתור ופרח", עכ"ל. וכן כתב הריטב"א (מ"ק ב' ע"א ד"ה ואיכא) בשם הרמב"ן ובשם רבותיו, ואף הוא עצמו הסכים לזה⁴⁶. וכן כתבו הנמו"י (שם) והמגיד משנה (פ"ז ה"א) בשם הרשב"א. וכן כתב בשלטה"ג (ריש מ"ק) בשם הרי"א ז"ל בשם הרשב"א. והרשב"א עצמו כתב בכמה תשובות (ה"א סי' תרצ"ז, ח"ה ס' רטו, מיוחסות לרמב"ן סי' רלז) שאיסור המלאכה הוא מדאורייתא. ונראה שהסיבה שמעשה אומן לצורך המועד וכן דבר האבד בטרחה מרובה נאסרו רק מדרבנן היא שמעשים אלו מצד עצמם נצרכים למועד והריעותא היא בחשיבות המלאכה, ולכן קיל טפי ממלאכות שאין בהן צורך והריעותא בהן היא עצמית.

45. בירושלמי איתא: ואינון אוכלין, ונראה שכך צ"ל ברמב"ן.

46. וכן כתב במקום נוסף (ב"מ צ' ע"א ד"ה כ', אך ראה לעיל עמ' ע בהערה). ובשו"ת חתן סופר (סי' קכז ד"ה והנה התוס') עמד על כך שבחידושי לעירובין (צו ע"א ד"ה יצאו שבתות) כתב הריטב"א וז"ל: "חולו של מועד מותר מן התורה בכל מלאכת דבר האבד ובכל שהוא לצורך המועד, ואפילו בפרהסיא ושלא בשנוי, וכל מה שאסרו בו [אינון] אלא מדברי סופרים וכדברירנא בדוכתא", עכ"ל. והוכיח מכך שלדעת הריטב"א מלאכת חוה"מ אסורה מדרבנן. ואולם לפי זה נמצאו דבריו סותרים לדבריו בריש מ"ק. ובאמת נראה פשוט שאין סתירה בדבריו, ואין כוונתו לומר שכל איסורי חוה"מ אינם אלא מדברי סופרים, אלא שכל מה שאסרו במקום דבר האבד וצורך המועד הוא מדברי סופרים. והדבר מוכח מיניה וביה, דבריש דבריו כתב להדיא שהוא מותר מן התורה רק בדבר האבד ובצורך המועד, וכשיטתו במ"ק. וכן כתבו השד"ח (ח"ט כב ע"ב, מערכת חוה"מ סי' יד ד"ה גם יש; ושם כד ע"א, סי' יז ד"ה ומה) והחיה"מ כהלכתו (פ"ב הערה ג).

47. ומה שכתב שם שכך דעת התוס' והראב"ד, נראה שמוסב על אי הנחת תפילין בחוה"מ ולא על כך שאיסור המלאכה הוא מן התורה.

ויש להעיר שלכאורה קשה לצייר מציאות שבה ביטול האיסור לעשות דבר האבד בטרחתו מרובה ולעשות מלאכת אומן לצורך המועד יגדיל באופן משמעותי את התעסוקה, דלכאורה רובא דאינשי לא עוסקים בתדירות גבוהה בדבר האבד שטירחתו מרובה או במלאכת אומן, שמטבעה היא נחלתם של בודדים. ואמנם יש ליישב קושי זה אם מוסיפים את האיסור לעבוד בשכר ולעסוק בסחורה, אך מלשון הרמב"ן "ובאלו אמר ר' בא" משמע שדברי ר' אבא נאמרו רק על שני סוגי האיסורים שהזכיר. ובכל מקרה קשה לכאורה שמפשטות לשונו של ר' בא נראה שדבריו אמורים על כל המלאכות ולא על חלק מהן כפי שמעמיד הרמב"ן. וצ"ע.

סתירה בדברי הרמב"ן והרשב"א

ובחידושו לע"ז (כב ע"א ד"ה הא) כתב הרמב"ן וז"ל: "ודקאמר התם אלו היה מי שימנה עמי הייתי מתיר מלאכה בחולו של מועד, יש לומר מפני שהחכמים הוסיפו עליהן הרבה ואותן היה מבקש להתיר, הא מן התורה אינו אסור אלא במלאכת עבודת קרקע וכיוצא בה שטרחתן מרובה", עכ"ל. ולכאורה דבריו סותרים לדבריו בלקוטות למו"ק, דשם לא התיר כל מלאכה שאינה בקרקע ואין טרחתה מרובה, אלא התיר מלאכה לצורך המועד או דבר האבד, ולא הגביל זאת למלאכת קרקע דווקא. גם בדעת הרשב"א ישנה לכאורה סתירה, דבחידושו (ע"ז כב ע"א ד"ה אי הכי) כתב כדברי התוס' דלקמן, שהסיבה שיש לפני עיוור במלאכת חול המועד היא משום ששייך לפני עיוור אפילו באיסור דרבנן. וביותר יש לתמוה שהנמו"י והמ"מ הנ"ל ציינו לדברי הרשב"א ב"סוף פרק קמא דע"ז" כמקור לשיטתו. ושמא גירסה אחרת היתה להם בדבריו⁴⁸. וצ"ע.

ייתכן שאף הסוברים שאיסור המלאכה מדאורייתא מודים לפשרת הרמב"ן

ולעיל הובאו דברי הראשונים שנקטו שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מדאורייתא. ונראה שאין הכרח לומר שהם חלוקים על הרמב"ן, וייתכן שאף לשיטתם אין איסור תורה אלא במלאכה שאינה לצורך המועד ואינה דבר

48. ויעוין במבוא לחידושי הרשב"א לע"ז (מהד' מוה"ק עמ' 11) שיש מי שפקפק בייחוס חידושים אלו לרשב"א, אך המהדיר דחה את הפקפוק.

האבד, וכשיטת הרמב"ן. תדע, שהרי הרשב"א בשלוש תשובותיו אינו מזכיר את פשרת הרמב"ן אלא נוקט בסתמא שאיסור המלאכה הוא מן התורה, ואעפ"כ הנמו"י והמ"מ והשלטה"ג כתבו בשמו שהסכים לפשרת הרמב"ן. והריב"ש שנקט בסתמות שהאיסור הוא מן התורה, הוא נאמן ביתם של הרמב"ן והרשב"א ואין דרכו לחלוק עליהם. והריטב"א (שם) כתב וז"ל: "ואעפ"כ כדברי רש"י ז"ל ורבינו הרמב"ן ז"ל נראה עיקר, דפשטא דשמעתתא הכי ריהטן, דלא משמע דתיהוי כל ההיא סוגיא דהנהו קראי דפרק אין דורשין אסמכתא בעלמא... והירושלמי שאמרנו אפילו לפשוטו אין לנו לדחות דברי תלמוד בבלי שלנו מפני דברי הירושלמי, ולא דברי ר' יוחנן וריש לקיש מפני דברי ר' אבא בר ממל, וכל שכן שיש לנו לומר כי מפני שרוב מלאכות דחולו של מועד הוא מדבריהם אמר כן... לפיכך היה אומר רבי אבא כי אילו היה מי שימנה עמו היה מתיר כל מלאכה של דבריהם כדי שלא יהו בטלים כי הבטלה מביאה אותם לידי פחזות, הא עיקר מלאכה דחולו של מועד דאורייתא היא בדבר שאינו אבד ושלא לצורך המועד, ומסרו הכתוב לחכמים ולהודיענו שזה אסור והשאר מותר והם הכריזו ואסרו דברים אפילו במה שהתירה להם תורה משום משמרת למשמרתי כמו שעשו בשאר גופי תורה, וזה נראה ברור", ע"ל. ומשמע מדבריו שפשרת הרמב"ן ניתנה להיאמר אף בדעת רש"י, אם כי אין זה מוכרח. וכן משמע מדברי תלמיד הרשב"א שהובאו לעיל (עמ' עז), שכך את הבנתו בדעת הר"ף שהאיסור הוא מדאורייתא בדעת הרמב"ן. וכן כתב ר' יהודה עשהאל מהטוב (נדפס בקובץ מוריה שצז-שצט עמ' כו-ז). וכן דן למעשה בחוה"מ כהלכתו (פ"ב סע' סז) להקל בספק בדבר שלפי הרמב"ן הוא דרבנן, משום שספק דרבנן לקולא, ולא חשש לאפשרות שלפי ראשונים אחרים האיסור הוא מדאורייתא.

המועדי ה' מוכיח מלשון פשרה שישנם המחמירים יותר מהרמב"ן וקשיים בדבריו

והמועדי ה' (פ"א הערה 10) כתב וז"ל: "מלשון הנמו"י והריא"ז⁴⁹ והמ"מ ריש פ"ז מיו"ט, דהרמב"ן הטיל פשרה ביניהם, נשמע שיש לנו ג' שיטות", ושיטת הרמב"ן היא האמצעית ביניהן. עכת"ד. ואולם הנמו"י והמ"מ ושלטה"ג לא כתבו שהרמב"ן

49. הדברים אינם מופיעים בפסקי הריא"ז שלפנינו, אלא רק בשלטה"ג על הר"ף בשמו. ונראה לכאורה שאין אלו דברי הריא"ז, והמעתיקים חיברו בטעות את דברי הריא"ז שהובאו בשלטה"ג קודם לכן לדברי שלטה"ג עצמו, והדפיסו הכל תחת הכותרת "לשון ריא"ז".

הטיל פשרה "ביניהם" כפי שציטט המועדי ה' בשמם, אלא רק כתבו שהרמב"ן הטיל פשרה. ויתירה מזו, הם כלל לא הזכירו בדבריהם שיש דעה הסבורה שאיסור המלאכה הוא מדאורייתא, אלא שלשתם פתחו בהבאת דברי הגמרא בחגיגה ובהצגת הדעה שהכל מדרבנן, ואז הביאו את דעת הרמב"ן, כך שברור שבלשון "פשרה" לא התכוונו לומר שזו פשרה בין שתי דעות הקיימות בראשונים, אלא בין משמעותן הפשוטה של הדרשות ובין הדעה שהכל מדרבנן. וכן נכתב בהרחבות לפני הלכה (פ"א א, ה).

ביאור שיטת הרמב"ן ושיטת ר"ת בגדר איסור לפני עיוור

ולגבי ראיית הרמב"ן מכך שנאסר להכשיל נכרי, הנה התוס' בע"ז (כב ע"א ד"ה תיפוק) כתבו וז"ל: "מכאן יש להביא ראיה למה שפירש ר"ת דשייך למימר לפני עור אף במידי דלית ביה איסורא אלא דרבנן, דהא מלאכה דחול המועד אינה אסורה אלא מדרבנן כדפירש ר"ת, וראיה נמי מדלעיל (טו ע"ב), דאיסור למכור לישראל החשוד למכור לעובד כוכבים אע"ג דליכא איסורא אלא דרבנן", עכ"ל. וצריך ביאור מדוע לא ניחא ליה לרמב"ן לומר ששייך לפני עיוור באיסור דרבנן. וכבר התקשה בזה המנ"ח (מצווה רלב אות ד⁵⁰, מצווה שכג אות ג' ד"ה ועיין בתוס'). ונראה שהרמב"ן הבין שבכלל "מכשול" נכלל רק דבר שנראה כמכשול "במישור הדאורייתא", ולכן דינים שחכמים חידשו אינם מוגדרים כמכשול. אמנם יש להעיר שגם לפי תפיסה זו נראה שאין הכרח בראיית הרמב"ן, דהא לפי מה שהתבאר לעיל בשיטת התוס' וסיעתם בהבנת האסמכתות, ניתן להבין שאף "במישור הדאורייתא" ניכר הנזק שבעשיית מלאכה בחוה"מ ונקראה הקריאה לחכמים לאסור את הדבר, למרות שהדבר לא הוגדר כאיסור תורה. ודומיא דסדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא (מנחות מא ע"א), שבעידנא דריתחא מענישים על כך משום שפוטרו עצמו ממצות ציצית. ויעוין בטל חיים (כללי הוראה ח"א עמ' שלו) שמעין זה הוא הגדר בספק דאורייתא לדעת הרמב"ם, ולכן יש חיוב אשם תלוי עם הספק. אמנם נראה שהרמב"ן לשיטתו לא התקשה בזה, דהוא סבר שהאסמכתות הן רק סימנים בעלמא וכשיטת הרמב"ם, וכפי שכתב להדיא (השגות לסה"צ ריש שורש א, עמ' יג במהד' פרנקל; דרשה לר"ה פ"ו, עמ' רלב במהד' מוה"ק).

50. בדפ"י נדפס בקומץ מנחה למצווה רלב ולמצווה רלח.

אך הדברים עדיין צריכים ביאור, דלכאורה איסור דרבנן לא גרע ממכשול גשמי שפשט הכתוב מורה כי חל בו איסור דאורייתא דלפני עיוור. וצריך לחלק בדוחק בין מכשול גשמי שנחשב למכשול גם "במישור הדאורייתא", דסוף סוף איכא מכשול בעלמא, לבין איסור דרבנן שמהווה הוספה חיצונית על דין התורה ולכן מנקודת המבט של דין התורה הוא אינו נחשב מכשול.

קושי בדברי התוס' והרא"ש בעניין זה

וכאמור, התוס' בחגיגה (שם) התייחסו לדברי הגמרא בע"ז, וכתבו שהטעם שיש לפני עיוור בהכשלה באיסור מלאכה בחוה"מ הוא "משום דסמך פשטא דקרא הוי, והוי ליה צדוקין מודין בה", עכ"ל. וכן כתב הרא"ש (מ"ק פ"א ס"א א) שיש איסור "משום דאסמכתא פשוטא היא וצדוקין מודין בה", עכ"ל. ויש להבין למה כוונתם, דנראה שהסכימו עקרונית לתפיסת הרמב"ן הגורסת שאין איסור לפני עיוור באיסור דרבנן בעלמא ודלא כר"ת, אך מכך שכתבו שהאסמכתא פשוטה והצדוקים מודים בה, נראה לכאורה שאין כוונתם לכך שהאסמכתא נותנת תוקף "במישור הדאורייתא" לאיסור. ומפשטות דבריהם נראה שאם לא היו הצדוקים מודים במצוות השביתה בחוה"מ, וכגון שהאסמכתא לא היתה פשוטה, לא היה הדבר נאסר משום לפני עיוור. והדבר צריך ביאור.

ביאור דבריהם

ונראה שהדברים מובנים לפי מה שהתבאר לעיל (עמ' סז) שהאסמכתא נותנת תוקף מיוחד לאיסור דרבנן, וכמו שכתב הרא"ש שאסמכתא באה "לחזק דברי חכמים" וכנ"ל. ולא הזכירו את פשיטות האסמכתא ואת הודאת הצדוקים אלא כדי להראות עד כמה הדין מעוגן בפסוקים, ועד כמה הוא אכן נראה אף למביט "במישור הדאורייתא", דהא הצדוקים הם אלה שמתיימרים לקיים רק את התורה שבכתב ולהביט עליה רק "במישור הדאורייתא", ואפילו הם מודים במצווה זו⁵¹.

51. לכאורה מכאן יקשה על הוכחות הרא"ש דלעיל לכך שהלימודים הם אסמכתא ולא מדאורייתא, דעיקר טענתו היה שהלימודים אינם מתאימים לפשט הפסוקים, ולכאורה שלא כדבריו כאן. וצ"ע.

המועדים זמנים מחדש שאף האוסרים מדרבנן מודים שיסוד האיסור הוא מן התורה

ובמועדים זמנים השלם (ח"ד סי' רצו ד"ה ולעניות) כתב וז"ל: "ולעניות דעתי נראה שאפילו להפוסקים דמלאכת חוה"מ רק מדרבנן, היינו שאין אסור במלאכה גופא מצד עצמו כמו בשבת וי"ט, אבל הא ודאי צריך שיהא ניכר בחוה"מ גם במלאכות שהוא יו"ט דחוה"מ, ועל כן לא יעסוק אז גם מן התורה במלאכות כמו ביום חול, רק יהא ניכר גם מהתנהגותו במלאכות שהימים ימי חוה"מ. ויסוד הדבר נראה שחוה"מ נמי נקרא מקרא קודש וכמבואר בחגיגה, ובעינין לכך היכר בכיבוד באכילה ושתייה וכסות נקיה וכל שכן במלאכות שיש לקדש היום במקרא קודש שלא להתנהג בו כבימי חול והיינו שיעסוק בחוה"מ במלאכות כביום חול ממש ודאי אסור לכ"ע מן התורה שאינו מקרא קודש וזהו הטעם שאסרו חז"ל הרבה מלאכות בחוה"מ להרגיש קדושת היום דחוה"מ שצריך מן התורה לכ"ע, עכ"ל. ודברים דומים כתב הניר לדוד (הל' יו"ט פ"ז ה"א).

מפשטות דברי הראשונים נראה שאין חילוק בין האיסור ובין יסוד האיסור

ואולם לכאורה קשה טובא מפשטות דבריהם של כל הראשונים שלא הזכירו ולא רמזו על גדר כזה. ומדבריהם עולה בבירור שגם אם אדם יתנהג בחוה"מ כמו ביום חול גמור, אין בידו אלא איסור דרבנן. ומה שלמד זאת בק"ו מאכילה ושתייה אינו מובן לכאורה, דהא גם בר"ח יש מצווה לאכול ולשתות (ש"ע אר"ח סי' תיט ס"א) ואעפ"כ אין איסור לעשות מלאכה (שם סי' תיז ס"א), וכן בפורים יש מצווה לאכול ולשתות (שם סי' תרצו ס"ז) למרות שמעיקר הדין אין איסור מלאכה (שם ס"א). ונראה שהבין שאין ראיה מימים אלו כיון שלא נקראו מקרא קודש, ושאינו המקרא קודש שאם הוא מתבטא בחיוב אכילה ושתייה, כל שכן שיש לו להתבטא באיסור מלאכה. אך לכאורה הדברים עדיין אינם מוכרחים כלל, וקשה לדחות את פשטות דברי הראשונים מכוח זאת.

והרמב"ם (שם) כתב וז"ל: "חולו שלמועד אף על פי שלא נאמר בו שבתון, הואיל ונקרא מקרא קודש והרי הוא זמן חגיגה במקדש, אסור בעשיית מלאכה כדי שלא יהיה כשאר ימי החול שאין בהן קדושה כלל. והעושה בו מלאכה האסורה מכין אותו מכת מרדות, מפני שאיסורו מדברי סופרים", עכ"ל. והמועדים זמנים דייק מדבריו שהיסוד לאיסור המלאכה הוא בכך שחוה"מ נקרא מקרא קודש, ולכן ליסוד זה יש תוקף מדאורייתא, אך נראה שאין הדברים מוכרחים, דהא המשמעות

של מקרא קודש אינה בהכרח פרישה ממלאכה, וישנה גם משמעות של קידוש בית דין ושל כבוד ועונג. ועוד יש להעיר שלא ברור מהו הגדר של איסור התורה לשיטת המועדים וזמנים, ומהי כמות האיסורים הנדרשת ליצירת איסור דאורייתא. ומעצם העובדה שלא מצאנו בפוסקים התייחסות לשאלה זו, יש ללמוד שאינם סוברים כן. ובדעת התשב"ץ נראה ברור שאין אפשרות לומר כן, שהרי כתב להדיא שחוק"מ לא נקרא מקרא קודש, ואף הבין כן בדעת הראשונים. והמועדים וזמנים (שם ד"ה ובתוספות) הודה שדבריו אינם מקובלים על דעת התוס' (מו"ק יט ע"א ד"ה ר' יוסי⁵²), שכתבו שלשיטה הנוקטת שמלאכת חוק"מ אסורה מדרבנן, אין שום אות באיסור המלאכה, ונפק"מ להנחת תפילין בחוק"מ. והמועדים וזמנים הגיע לחידושו מפני קושיית הטורי אבן הנ"ל (עמ' פז) מהגמרא בתמורה, אולם לעיל התבאר שיש מקום ליישב קושיה זו. ויש להעיר עוד שלכאורה ייתכן שיגבילו את כמות הנדרים והנדבות שמקריבים בחוק"מ באופן שלא יראה היו"ט כחול, וכגון שיקריבו כמות מועטת מהכמות הרגילה או שיקריבו רק נדרים ונדבות שיש חיוב להקריבם במועד הנוכחי מדין בל תאחר (ראה ר"ה ד' ע"א-ע"ב). ומדברי הגמרא משמע שהילפותא נצרכת בשביל להתיר את עצם ההקרבה, אפילו אם מקריבים שלא כדרכם בחול. ויעוין עוד לקמן (עמ' שלד) בדברי החת"ס (אה"ע סי' קעג ד"ה אבל) שחילק כעין זה בין מלאכה מסוימת ובין מכלול מלאכות אסורות.

ה. סיכום שיטות הראשונים והכרעת השו"ע

סיכום שיטות הראשונים

עלה בידינו שלדעת רש"י, רבינו אלחנן, רבינו שמריה, הרמב"ן, הרשב"א, החינוך, הריטב"א, רבותיו של היראים, האו"ז, הראב"ה, התוס' בעירובין, ההשלמה, המכתם, רבינו פרץ, הגאונים שהזכיר המאירי והריב"ש, איסור המלאכה בחוק"מ הוא מן התורה. וכן נראה עיקר בדעת הנמו"י. הרמב"ן והרשב"א והריטב"א העמידו זאת רק במלאכה שאינה לצורך המועד ואינה דבר האבד, אך

52. במועדים וזמנים נכתבה הפניה לתוס' בדף יט ע"א ד"ה וטוה, אך נראה פשוט שט"ס היא.

שאר האיסורים הם מדרבנן גם לשיטתם. נראה שכן דעת תלמיד הרשב"א, ויתכן שגם שאר הראשונים מסכימים לפשרה זו.

לעומתם, מדברי הרמב"ם, ר"ת, ר"י הזקן, הר"ש משאנץ, ריב"ם, ריב"א, היראים, בעל פירוש רגמ"ה לבכורות, הר"ד, הריא"ז, הסמ"ג, המאירי, מהר"ם מרוטנבורג, הרא"ש, המרדכי, ההגמ"י, תלמיד ר"י מפריש, רבינו ירוחם, העץ חיים, התשב"ץ, ר' אברהם מן ההר, הארחות חיים, הריב"ן, המצוות זמניות, מנורת המאור (אבוהב) והטור, נראה שהאיסור הוא מדרבנן בלבד. בדעת בה"ג, השאלות, הר"ף, האשכול, רשב"ם, הריב"ן ושבלי הלקט נראה שאין הכרע בשאלה זו.

ההוכחות שהביאו הראשונים לגישות השונות, ברובן אינן מוכרחות. וכבר דחו הראשונים והאחרונים זה את ראיותיו של זה. רק במקום אחד מצאנו דוחק רב, בהנגדה בין חוה"מ לאבל, שם נאמר בגמרא להדיא שאיסור המלאכה בחוה"מ הוא מדאורייתא והראשונים הסבורים שהוא מדרבנן נדחקו לבאר זאת לשיטתם. ועוד יש להעיר, שכיוון שטענות התוס' אינן מוכרחות, הדעת נוטה לשוב להבנה הפשוטה שהדרשות הן כפשוטן ואינן רק אסמכתות. ועם זאת, ישנו רוב מנין לשיטה שהאיסור מדרבנן, ובתוכו שניים משלושת עמודי ההוראה – הרמב"ם והרא"ש. ולאור כל זאת נראה שאין לראות באחת השיטות עדיפות ברורה על פני השיטה השניה, ואין בידינו להכריע במחלוקת זו.

והביאור הלכה (סי' תקל ד"ה ומותר) כתב וז"ל: "ואף דמשו"ע לקמן בסימן תקל"ו בסופו דפסק כרב אמי להקל נגד רב הונא, וכן בסימן תקל"ח ס"א ובסימן תקל"ז⁵³ ס"ו, משמע דלהלכה תפס כשיטת המקילין דעיקרו הוא דרבנן, אפשר שלא ראה כל הני ראשונים שהבאתי. ועכ"פ אין למהר להקל כי אם לצורך גדול", עכ"ל. אמנם לפי המתבאר שאין הכרע בדעת אותם ראשונים שהביא, ואף נוספו ראשונים רבים הסבורים שהאיסור הוא מדרבנן, נראה שיש לראות את הספק הזה כספק שלא הוכרע לחומרא.

סתירה בהכרעת הבית יוסף

ומרן הב"י (סי' תקל) לאחר שהביא את שיטות הראשונים השונות, כתב וז"ל: "ולעניות דעתי נראה דאיסור מלאכה בחול המועד דבר תורה כדמשמע בסוגיא

53. כנדצ"ל, וכן תקנו בהנד"מ. ברוב המהדורות: תקל"ט, ולא מובן עניינו.

שבפרק אין דורשין, אלא שהתורה מסרה לחכמים שיאסרו המלאכות שנראה להם, וכעין מה שכתב הר"ן בריש יומא (א' ע"א בדפי הר"ף ד"ה יום) גבי עינווי דיום הכפורים בר מאכילה ושתייה. וכן מבואר בהדיא בפרק אין דורשין בברייתא, לא מסרו הכתוב אלא לחכמים לומר איזו מלאכה אסורה ואיזו מותרת. ואף על פי שהגהות מיימון (הל' יו"ט פ"ז אות ב) כתבו דאין לדקדק מכאן דמדאורייתא הוא, דאי אפשר שיהיו חכמים מקילין כל כך אם היה דאורייתא, לאו מילתא הוא, דאין קולות הללו גדולות ממה שהקילו ביום הכפורים לרחוץ פניהם המלך והכלה כדי שיהיו נראים יפים וקולי אחריני דשרו התם, עכ"ל. ויש להעיר שבתוס' ישנים (יומא עג ע"ב ד"ה יום) כתבו שכל העינויים מלבד אכילה ושתייה הם מדרבנן, והוכיחו דבריהם מדין המלך והכלה. והיראים (סי' תכ) כתב וז"ל: "ודוקא רוב גופו ומתכוין ליהנות ברחיצה אסור מדאורייתא, אבל מיעוט גופו אפילו מתכוין ליהנות אינו אסור אלא מדרבנן, דתנן המלך והכלה ירחצו פניהם, ואי מדאורייתא אסורה לא שרינן ליה במלך וכלה", עכ"ל. והובאו דבריו בשבלי הלקט (סי' שיג).

אך בעיקר יש לעמוד על הקשיים שבפסקי הב"י ברחבי הלכות חוה"מ לאור קביעתו הזו, וכבר נתקשו בזה האחרונים. המג"א (סי' תקל סק"א) כתב וז"ל: "ובסי' תקל"ח משמע דס"ל להרב ב"י שמלאכת חול המועד הם דרבנן, עכ"ל. ונראה שכוונתו למה שכתב הטור (סי' תקלה אות א) בשם הרא"ש (מ"ק פ"ב סי' יד) שמותר לזפת בחוה"מ חבית בין קטנה ובין גדולה (מקור הדין הובא לקמן עמ' קכ), והב"י (ד"ה ומותר לזפת) כתב לבאר דבריו וז"ל: "ואפשר דמדכתב [הרא"ש] דברי שמואל ודברי רב דימי ולא הכריע, משמע דמספקא לן הלכה כדברי מי וספיקא דרבנן לקולא", עכ"ל. ואמנם מרן הב"י כתב את הדברים בדעת הטור, שסבור שמלאכת חוה"מ אסורה רק מדרבנן, אך מסתימת הדברים נראה שאף הוא מודה לכך. וכן פסק בשו"ע שם⁵⁴.

ובעניין תיקון אמת מים שהתקלקלה במועד, שהותר משום דבר האבד, דנה הגמרא (ד' ע"ב) מהם גדרי התיקון שהותר, ולגבי חפירת אמה שעומקה שתי אמות לעומק של שבע אמות, נשאה הגמרא בתיקו. והרמב"ם (פ"ח ה"ג) פסק לקולא

54. ובשו"ת כד הקמח (סי' ב) הבין שכוונת המג"א לדברי הב"י בסוף סי' תקלח לגבי מכוון מלאכתו למועד, ולפי זה תמה על המג"א ונדחק להגיה את דבריו ולומר שכוונתו לסי' תקלא אות ח, דכתב שם הב"י שאיסור הגילוח בחוה"מ הוא מדרבנן. אך לפי המתבאר לא קשה קושייתו ואין צורך בהגהתו. ולגבי עצם הקושי מסי' תקלא, יעוין לקמן עמ' תיז.

בנידון זה, וביאר המ"מ שהוא משום ספק דרבנן לקולא. והב"י (סי' תקלו אות ו' ד"ה אין עושין) הביא בסתמא את דברי הרמב"ם והמ"מ, ואף קבעם להלכה בשו"ע.

ובגמרא (יב ע"ב) איתא: "רב חצדו ליה חצדא⁵⁵ בחולא דמועדא, שמע שמואל איקפד. לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה⁵⁶? לא, חצדא דחיטי הוה, דלא הוה פסיד. ורב מאי טעמא עביד הכי? אין לו מה יאכל הוה. ושמואל לא סיימוה קמיה. אי נמי: אדם חשוב שאני", ע"כ. וכתב הב"י (שם אות טו) וז"ל: "ואיכא למידק, למה לא כתבו הפוסקים דאדם חשוב אפילו אין לו מה יאכל אסור? ואפשר דכיון דרב חצדו ליה, אף על גב דאדם חשוב הוה כוותיה נקטינן, דהלכה כרב באיסורי. ועוד, דהא ללישנא דקאמר לא סיימוה קמיה דשמואל נמי אי הוה ידע דלא היה לו מה יאכל לא הוה מקפיד עליו אף על פי שהיה אדם חשוב. וכיון דאיסור מלאכה בחול המועד דרבנן הוא, נקטינן כלישנא דמיקל", עכ"ל. וגם כאן לא העיר על דברי הפוסקים, ונראה שהודה לדבריהם. ואף בשו"ע לא כתב שאדם חשוב צריך להחמיר בזה.

והטור (סי' תקלו אות ד) דן בהחזרת תרנגולת על ביצים תוך שלושה ימים לבריחתה במקרה שלא ישבה עליהן שלושה ימים קודם לבריחתה, וכתב שהדבר נתון בספק ולפי הר"ף הסבור שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה יש להחמיר ואילו לפי הרא"ש שסבור שאיסורה מדרבנן יש להקל, וכנ"ל. והב"י (ד"ה אין מושיבין) ביאר דברי הטור ולא העיר עליו דבר, ומשמע שהודה לדבריו. ואף בשו"ע פסק להקל כדעת הרא"ש.

ביאור הכד הקמח בדעת הבית יוסף והקשיים שבו

ובשו"ת כד הקמח (לבעל הלבושי שרד, סו"ס ב), כתב ליישב את הסתירה הזו, דהב"י בס' תקל כתב את דעתו האישית, ולא התכוון להכריע כן להלכה. ובאמת ישנו קושי בהבנה שהב"י הכריע במחלוקת זו מדעתו, שהרי דרכו בכל מקום להכריע כעמודי ההוראה – הרמב"ם, הר"ף והרא"ש, וכפי שנימק בהקדמתו לב"י שאי אפשר להכניס את הראש בין ההרים ולהחליט מי צודק. ובנידון דין הרמב"ם והרא"ש נוקטים להדיא שאיסור המלאכה הוא מדרבנן, ולפי

55. קצרו לו תבואה.

56. כר' יוסי, האוסר מלאכה במחובר אפילו בדבר האבד.

דברי הב"י⁵⁷ אין הכרע בדעת הר"ף, ודלא כטור שנקט בדעתו שהאיסור הוא מדאורייתא, כך שיש ללכת אחר דעת הרמב"ם והרא"ש. עכת"ד. אך לכאורה קשה לקבל זאת, דהא הב"י הוא ספר הלכה ולא היה לו לחתוך בסכינא חריפא את הדיון אם דבריו אינם למעשה. וכעין זה הקשה המועדי ה' (שם הערה 11) על הבנה ז.

ביאור המועדי ה' בדעת הבית יוסף והקשיים שבו

והמועדי ה' (שם) כתב ליישב, שהב"י הכריע כפשרת הרמב"ן, וכל הקולות שכתב הן משום שמדובר על מקרים שהאיסור בהם הוא מדרבנן. ובאמת לגבי זיפות החבית וחפירת האמה מדובר על דבר האבד שנאסר משום טרחה מרובה. ובעניין קציר חיטים, ברור שהחומרא באדם חשוב אינה מדאורייתא. ובעניין החזרת תרנגולת על ביצים, מבואר ברש"י (פסחים נה ע"ב ד"ה סיפא) שמדובר על דבר האבד, והטעם שנאסר הוא משום שמדובר על הפסד מועט. וכתב המועדי ה': "מן התורה מותר מטעם הפסד או בגלל שאין שם כל מלאכה אלא רק טירחא בעלמא, לכן יש להקל", עכ"ל. אמנם המועדי ה' כבר הרגיש בכך שגם הסבר זה סובל מדוחק, משום שמרן הב"י לא כתב שום הסתייגות בכל המקומות בהם התייחס לדברי הראשונים הסבורים שהאיסור הוא מדרבנן, וקשה לומר שבכל המקומות פסק כמותם ולא מטעמם ללא שכתב זאת אפילו באחד מהנידונים. ועוד קשה, שהרי הרא"ש והטור כתבו בפירוש שאם מלאכת חוה"מ אסורה מן התורה, יש איסור בהחזרת תרנגולת על הביצים כאשר לא ישבה עליהן קודם לבריחתה, וכן נראה מדברי רבינו ירוחם הנ"ל, ודלא כדבריו. ואין לומר שלפי הרמב"ן הדבר ייאסר רק מדרבנן, דהא הרא"ש והטור לא אוסרים זאת משום טרחה מרובה אלא מטעם שהפסד מועט שכזה אינו מוגדר כדבר האבד. ודבר שאינו אבד אסור מן התורה אף לרמב"ן. ועל כרחנו שהבינו שלמרות שאין בזה מלאכה, הדבר אסור מן התורה, ולכן יש להחמיר בספקו. וצ"ע.

57. בספרו, לפני שכתב את גליונו הנ"ל. ועכ"פ גם לדבריו בגיליונו שיש הכרע בדעת הר"ף, יש לפסוק כרמב"ם ורא"ש.